

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta pedagogická

Katedra historie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Ohlasy na smrt kněžny Marie Eleonory
Windischgrätz**

Bc. Simona Rubášová

Vedoucí práce: Mgr. Eva Mušková, Ph.D.

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Plzni, ... 2014 .....

Chtěla bych srdečně poděkovat vedoucí práce Mgr. Evě Muškové, Ph.D. za věnovaný čas, pracovníkům kláštera Kladruby a Státního oblastního archivu v Plzni na pracovišti Klášter (především paní Janě Myslivcové a panu Mgr. Vladimíru Červenkoví za jejich ochotu a cenné rady) a dále PhDr. Jiřímu Stočesovi, Ph.D. a řediteli Státního okresního archivu v Tachově panu Mgr. Janu Edlovi za jejich odborné připomínky. V neposlední řadě děkuji také svým přátelům a rodině za jejich nesmírnou trpělivost a podporu v posledních, často nelehkých měsících mého studia.

Obsah

Obsah	4
Úvod	5
1 Marie Eleonora Windischgrätz.....	13
2 Shrnutí výsledků dosavadního bádání.....	15
2.1 Poslední rozloučení se zesnulou	15
2.2 Přesun ostatků	19
2.3 Rozbor závěti a rozdělení pozůstalosti	20
3 Zasazení výsledků dosavadního bádání do širšího kontextu.....	22
4 Ego-dokumenty	26
5 Záznamy o úmrtí v matričních knihách a kronikách.....	30
5.1 Matriky.....	30
5.2 Kroniky	33
6 Kondolence.....	35
7 Korespondence	37
7.1 Rozbor a charakteristika použitých dopisů.....	37
7.2 Manžel Alfréd I.....	38
7.3 Dcera Matylda.....	46
7.4 Neteř Zdeňka z Lobkowicz.....	49
8 Deníkové záznamy	53
9 Výroční zádušní mše	55
10 Básnická tvorba	58
Závěr.....	60
Resumé	62
Seznam použitých pramenů a literatury	63
Seznam tabulek.....	74
Seznam příloh.....	75
PŘÍLOHY	76

Úvod

Již několik let je předmětem mého badatelského zájmu osobnost kněžny Marie Eleonory Windischgrätz, rozené princezny ze Schwarzenbergu. Zaměřuji se především na události spojené s její tragickou smrtí – kněžna Eleonora byla zastřelena pravděpodobně nešťastnou náhodou v den vypuknutí revolučních bojů v Praze roku 1848. V bakalářské práci obhájené na Katedře historie v roce 2012 se podařilo poměrně detailně zrekonstruovat pohřeb Marie Eleonory a přiblížit obsah její závěti a průběh rozdělování pozůstalosti.¹ Už tehdy jsem se chtěla pokusit také o rozbor ohlasů na kněžninu smrt, ovšem nebylo to z důvodu časové náročnosti v mých silách, neboť pramenná základna k tomuto tématu je vskutku rozsáhlá. Proto ohlasy na smrt oblíbené kněžny Eleonory přicházejí na řadu až nyní.

Mým prvotním záměrem bylo shromáždit a následně zhodnotit ohlasy veškeré, tedy jak ty nacházející se v dobovém tisku a literatuře, tak také ty v pramenech soukromé povahy. O tom, v jakých dokumentech by se ohlasy na kněžninu smrt mohly vyskytovat, jsem na základě předcházejícího výzkumu měla poměrně přesnou představu, ovšem o jejich četnosti nikoliv. Domnívala jsem se například, že by mohlo být poněkud problematické, najít v tak obsáhlém fondu, jakým Rodinný archiv Windischgrätzů bezpochyby je, jednotlivé dopisy, ve kterých by se nalézaly nějaké zmínky k úmrtí Eleonory. Ale opak byl pravdou, počet takovýchto dopisů se blíží stovce. Po provedení heuristiky jsem došla k závěru, že ani diplomová práce nebude na zpracování této rozsáhlé pramenné základny stačit. Proto jsem se rozhodla ponechat prozatím stranou dobový tisk a literaturu a zaměřit se primárně na prameny soukromé povahy (především osobní dopisy, kondolence a deníky některých členů rodiny).

K tomuto rozhodnutí mne vedla i skutečnost, že jsem objevila archiválie, o jejichž existenci jsem neměla původně ani tušení a tudíž jsem s nimi pro svoji práci vůbec nepočítala - např. rozličné kronikářské záznamy, básně, či tzv. děkovné adresy určené sice Alfrédovi I., ale bohaté na zmínky o jeho zesnulé manželce. Tyto prameny se mi zdály natolik zajímavé, že jsem se rozhodla je do mé práce přidat a naopak rezignovat na předpokládaný výzkum dobového tisku a literatury.

---

¹ RUBÁŠOVÁ, Simona. *Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz*. Bakalářská práce, Katedra historie Fakulty pedagogické ZČU, Plzeň, 2012.

Další z cílů této práce, jehož naplnění bude předcházet zmíněnému rozboru ohlasů, je zasazení poznatků o průběhu pohřbu kněžny Marie Eleonory, zjištěných v rámci mé práce bakalářské, do širšího kontextu. Tímto odhalením hlubších souvislostí bych ráda přispěla k poznání pohřební kultury šlechty v období 19. století, neboť tímto tématem se v české historiografii zabývá jen pár jedinců a jde tedy o oblast poměrně neprobádanou.

První kapitola diplomové práce se stručně věnuje nejdůležitějším okamžikům v životě kněžny Marie Eleonory. Následuje souhrn výsledků mého dosavadního bádání - částečně se jedná o závěry mé práce bakalářské, částečně pak o poznatky získané výzkumem následujícím. Shrnutí těchto poznatků považuji za velice důležité, neboť představuje jakýsi výchozí bod pro lepší pochopení poznatků nových. Další kapitola se bude věnovat již zmíněné problematice smrti a pohřbívání ve šlechtickém prostředí v širších souvislostech. Následuje čtvrtá, teoreticky zaměřená kapitola o ego-dokumentech.

Stěžejní část celé práce představuje její druhá polovina počínající kapitolou pátou. Nejprve budou v centru naší pozornosti záznamy o úmrtí kněžny Marie Eleonory v matrikách a kronikách různého druhu a poté přijde na řadu analýza kondolencí, osobní korespondence a deníků některých členů Eleonořiny rodiny. Je třeba předem konstatovat, že nelze rozebírat všechny dochované kondolence či dopisy, pokusím se však vybrat co možná nejvíce reprezentativní příklady reakcí na tragickou smrt Marie Eleonory jako manželky, matky, přítelkyně atd.

Za jistý ohlas na smrt kněžny Eleonory lze jistě považovat i konání výročních mší v den její smrti. Proto i tomuto tématu budu věnovat svoji pozornost. V závěru práce potom představím jednu z básní pojednávajících o smrti milované kněžny.

Z toho, co bylo dosud řečeno, vyplývá, že předkládaná diplomová práce bude heuristicky vycházet především z archivních pramenů. Z nich je třeba v první řadě připomenout již zmíněný fond Rodinný archiv Windischgrätzů, jenž je uložen ve Státním oblastním archivu v Plzni na pobočce Klášter u Nepomuku.² Orientaci v něm usnadňuje studie dr. Gustava Hofmanna,³ který tento fond pořádal a je také autorem jeho inventáře.⁴

---

² Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuku (dále jen SOA v Plzni). Rodinný archiv Windischgrätzů (dále jen RA Windischgrätzů).

³ HOFMANN, Gustav. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu. *Sborník archivních prací*, 1993, roč. 43, č. 2, s. 411-551.

⁴ HOFMANN, Gustav. *Rodinný archiv Windischgrätzů 1226-1945*. I-IV. Inventář k fondu (strojopis). Klatovy: Státní oblastní archiv, 1970-1975.

Z tohoto fondu byly excerповány přibližně čtyři desítky kartonů, přičemž největší část z nich tvořila soukromá korespondence příbuzných Marie Eleonory.

Podrobnou charakteristiku těchto pramenů přináší příslušná kapitola, zde je však třeba přiblížit metodologický postup, který jsem při práci s dopisy uplatňovala. Množství celkové dochované korespondence v tomto fondu je vskutku obrovské – zmíněný G. Hofmann odhadl např. počet dopisů v pozůstalosti Alfréda I. Windischgrätze minimálně na 5 000 kusů.⁵ Z tohoto důvodu jsem byla nucena přistoupit ke značnému časovému ohraničení. V pozůstalostech vybraných členů kněžniny rodiny jsem se zaměřila na soukromou korespondenci z období do konce roku 1848, ve výjimečných případech s přesahem do roku následujícího.⁶ Primárně jsem se zaměřila na dopisy odeslané či doručené těsně po tragické události. Dalo se totiž očekávat (a tento předpoklad se plně potvrdil), že právě z této doby budou ohlasy na kněžninu smrt v dopisech nejčastější. Větší pozornost jsem věnovala také dopisům z konce roku, neboť asi každý člověk v této době tak trochu bilancuje a přemýšlí nad událostmi roku uplynulého, takže i zde jsem očekávala další možné zmínky o Eleonořině smrti. Rovněž tento druhý předpoklad se ukázal být do značné míry správný.

Stejným způsobem bylo postupováno i při studiu dochovaných deníků. Vyhledávala jsem zápisy těsně po 12. červnu (den úmrtí), kolem 10. července (den pohřbu) a opět z konce roku 1848. V případě kondolencí byla jejich rešerše o něco snazší, neboť téměř všechny tyto smuteční dopisy jsou uloženy pohromadě v pozůstalosti kněžnina manžela.⁷

Další cenné prameny pro mne představovaly kroniky a matriky uložené ve Státním okresním archivu v Tachově a v Archivu hlavního města Prahy. Při hledání matričního záznamu o úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz se dalo předpokládat, že tyto zápisy mohou teoreticky existovat dva – první z nich v příslušné matrice v místě úmrtí (tj. v Praze) a druhý poté v místě pochování dotyčné (tj. v Tachově).⁸ Potřebné matriky pro rok 1848 jsou v obou případech dochovány. V Praze se jedná o matriku zemřelých kostela

---

⁵ HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 496.

⁶ Např. v případě dopisů dcery Matyldy otci (více viz dále).

⁷ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 376, inv. č. 1612. Korespondence 1848/1849. Kondolence k úmrtí manželky polního maršála Alfréda I. z Windischgrätzů Eleonory.

⁸ Tachov byl hlavním sídlem rodu Windischgrätzů v Čechách od roku 1784, kdy jej po vymření hrabat Losyů z Losinthalu získal Josef Mikuláš Windischgrätz. Základní přehled o působení Windischgrätzů v Tachově podává PROCHÁZKA, Zdeněk. *Tachov město. Historicko-turistický průvodce č. 8*. 2. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2007, především s. 38-43 a 65-66. ISBN 978-80-86125-12-1. Lze vycházet i ze starší práce německého historika Stocklöwa: STOCKLÖW, Joseph. *Geschichte der Stadt Tachau*. b. p. v. Tachau: Hermann Holub, 1878.

sv. Jakuba na Starém Městě pro léta 1831-1849.⁹ Sbíрку matrik katolických, nekatolických i civilních pro území Prahy spravuje Archiv hlavního města Prahy. Na webových stránkách tohoto archivu je badatelům k dispozici přehled jednotlivých fondů a sbírek, pro sbírku matrik dále jejich inventární soupis s informacemi o dostupnosti každé z nich. Některé z matrik jsou již digitalizované a dostupné on-line, jiné zatím na svoji digitalizaci čekají a jsou k nahlédnutí v podobě originální knihy či mikrofilmové kopie. Na mikrofilmu je přístupná také výše uvedená matrika kostela sv. Jakuba, její studium tedy bylo možné pouze v badatelně archivu. Naopak v digitalizované podobě¹⁰ je k dispozici matrika zemřelých v Tachově z let 1843-1864,¹¹ v níž najdeme poměrně podrobný zápis o úmrtí kněžny Eleonory.

Dalším typem pramenů, v nichž nalézáme menší či větší zmínky o úmrtí Marie Eleonory Windischgrätz, jsou kroniky různého druhu (městské, farní apod.) vzniklé zejména na panstvích Windischgrätzů. V heuristické fázi své práce jsem se prozatím zaměřila na kroniky obcí Tachov, Kladruby¹² a Pozorka,¹³ a to především z důvodů

---

⁹ Archiv hlavního města Prahy (dále jen AMP). Sbířka matrik, kart. 11, sig. JAK Z7 (1831-1849).

¹⁰ Digitalizace tohoto dokumentu proběhla v rámci přeshraničního projektu Porta fontium, který si klade za cíl vytvořit jednotný virtuální celek archivních fondů vztahujících se k dějinám česko-bavorského území. K cílům a popisu tohoto projektu více viz Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/cile>>.

¹¹ SOA v Plzni. Sbířka matrik západních Čech, sig. Tachov 57, fol. 1-238. Matriční zápisy zemřelých (1843-1864). [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/register/soap-pn/tachov-57>>.

¹² Obec Kladruby u Stříbra – od roku 1825 součástí panství Windischgrätzů. Benediktinský klášter Kladruby založil roku 1115 kníže Vladislav I. Ke svým účelům sloužil klášter do roku 1785, kdy byl císařem Josefem II. zrušen. Někdejší klášterní panství odkoupil v dražbě roku 1825 kníže Alfréd I. Windischgrätz (manžel Marie Eleonory), o rok později koupil také kostel a budovu konventu. Ta byla přestavěna na pivovar, jenž svoji činnost zahájil v roce 1864. V 60. letech 19. století proběhla také přeměna nové prelatury na zámecké sídlo, které bylo rodinnými členy počínaje touto dobou příležitostně užíváno. Natrvalo se do Kladrub nastěhoval až roku 1934 JUDr. Ludvík Aladár Windischgrätz, který nechal zrušit v té době již neprosperující pivovar. Mezi lety 1934-1937 proběhly další stavební úpravy, např. v konventní budově, která několik desítek let předtím sloužila jako pivovar, byla nyní nově zřízena knihovna a archiv rodu Windischgrätzů. V roce 1945 byl majetek Windischgrätzům na základě Benešových dekretů zkonfiskován. K dějinám Kladrub a kladrubského kláštera např. WESCHTA, Wilhelm. *Kladrau. Geschichte des Klosters und der Stadt*. Dinkelsbühl: Heimatkreis Mies – Pilsen, 1966; ČECHURA, Jiří. *Kladruby v pohledu devíti staletí*. b. p. v. Plzeň: GIS-STYLIZACE spol. s. r. o., 1995. Dějinami Kladrub se po celý svůj život zabýval také historik Václav Vilém Kremer, jehož práce ovšem zůstaly povětšinou ve strojopisech uložených v osobním fondu autora ve Státním okresním archivu v Tachově. Pro období 19. století je to především SOkA Tachov. Osobní fond V. V. Kremer (dále jen OsF V. V. Kremer). Kart. 2/03. *Kulturní památka Klášter Kladrubský. Děje posledních dvou staletí*. Čáslav, 1983, strojopis, 90 stran. Přehled a rozbor Kremerova díla přináší EDL, Jan. Osobní fond V. V. Kremer. Stručný rozbor nejdůležitějších prací k dějinám Kladrub a Kladrubska. *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2003*, Plzeň: SOA v Plzni, 2004, s. 72-74. Podrobnější bibliografii k dějinám Kladrub viz KRČEK, Jakub. *Rušení klášterů na Plzeňsku. Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství ZČU v Plzni, 2013, s. 44. ISBN 978-80-261-0250-2.

¹³ Pozorka (něm. Gibacht) je osada v těsné blízkosti kláštera, která spadala pod nově ustavenou farnost Kladruby – zámek. Název této osady se vžil i pro označení celé farnosti. Pozorka byla po nějakou dobu samostatnou obcí (od roku 1866), ale roku 1950 se stala součástí Kladrub a je jí dodnes.

regionálních souvislostí. Všechny jsou uloženy ve Státním okresním archivu Tachov a některé z nich obsahují záznamy z roku 1848.

Pro město Tachov je k tématu smrti kněžny Eleonory zcela zásadní kronika zdejšího děkanství,¹⁴ ve které nalezneme nejen informaci o jejím úmrtí, ale také velice podrobný popis kněžnina pohřbu. V případě Kladrub se jedná o dvě kroniky farní, první z let 1775-1883,¹⁵ která se částečně časově překrývá s kronikou další pro období 1836-1970,¹⁶ a jednu kroniku městskou zahrnující léta 1843 až 1936.¹⁷ Pro farnost Pozorka se kronika dochovala v podobě tzv. pamětnice (*Gedenkbuch*),¹⁸ která byla nalezena v sakristii bývalého klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie, po nějakou dobu ponechána u správy objektu a teprve 15. listopadu 1982 zaslána Okresnímu archivu Tachov, tehdy ještě se sídlem ve Stříbře. V tachovském archivu je k dispozici i její český překlad od stříbrského učitele Roberta Václava Steinera, který je uložen v jeho osobním fondu.¹⁹ I přesto, že tento přepis není zcela přesný, je značnou pomocí pro badatele. Při práci s pamětnicí jsem však vždy přepis porovnávala s originálem.

Další zápisy o úmrtí kněžny Eleonory by se mohly nacházet v kronikách na jiných bývalých windischgrätzských panstvích, a to nejen těch na našem území. Nabízí se především Štěkeň nedaleko Strakonice, z těch za hranicemi můžeme jmenovat např. panství Rogatec v dnešním Slovinsku či panství Jablonica (Korlatkő) v tehdejších Uhrách.²⁰ Tak daleko ovšem můj výzkum zatím nesáhá.

---

¹⁴ Státní okresní archiv Tachov (dále jen SOkA Tachov). Děkanství Tachov (dále jen D Tachov) - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 257-266. Podrobnější informace o této kronice a její důležitosti viz dále. Používala jsem originál této kroniky, v současné době je ale nově dostupná i na již zmíněném serveru Porta fontium: Kronika děkanství. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-tc/00278-dekanstvi-tachov-1836-1946>>.

¹⁵ SOkA Tachov. Farní úřad Kladruby (dále jen FÚ Kladruby) – nezpracováno. Farní kronika 1775-1883. Ve zdigitalizované podobě na Porta fontium: Kronika fary. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-tc/00344-fara-kladruby-1775-1883>>.

¹⁶ SOkA Tachov. FÚ Kladruby – nezpracováno. Farní kronika 1836-1970. Ve zdigitalizované podobě na Porta fontium: Kronika fary. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.cz/chronicle/soap-tc/00344-fara-kladruby-1836-1970>>.

¹⁷ SOkA Tachov. Archiv města Kladruby (dále jen AM Kladruby), inv. č. 59. Kronika města 1843-1936. Ve zdigitalizované podobě na Porta fontium: Kronika města. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/iipimage/30960141/soap-tc_00133_mesto-kladruby-1843-1936_0010>.

¹⁸ SOkA Tachov. Farní úřad Pozorka (dále jen FÚ Pozorka) – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945. Ve zdigitalizované podobě na Porta fontium: Kronika fary. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <http://www.portafontium.cz/iipimage/30960294/soap-tc_00022_fara-pozorka-1852-1945_0010>.

¹⁹ SOkA Tachov. Osobní fond Steiner Robert Václav (dále jen Steiner R. V.), kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970.

²⁰ K jednotlivým panstvím a statkům rodu Windischgrätzů více viz např. STEKL. H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, passim; HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, passim.

Z kroniky (pamětnice) farnosti Pozorka jsem čerpala také pro kapitolu pojednávající o konání výročních mší k příležitosti připomenutí si dne úmrtí kněžny Eleonory, tj. 12. června. Najdeme zde poměrně podrobný zápis o konání tzv. anniversárií.²¹ I v tomto případě jsem zároveň pracovala s českým překladem od R. V. Steinera.

Jelikož velká část pramenů, které jsem pro svoji diplomovou práci použila, je osobní povahy (zejména soukromá korespondence), bylo nezbytné seznámit se s literaturou zabývající se touto tematikou. Opírám se především o práce prof. Mileny Lenderové a doc. Radmily Švaříčkové-Slabákové.²² M. Lenderová publikovala již několik článků a studií na téma osobních deníků a korespondence.²³ Svůj výzkum deníků prozatím završila v roce 2008 vydáním poměrně obsáhlé monografie zaměřující se na ženské deníky 19. století.²⁴ O pět let dříve se profesorka Lenderová zasloužila o uspořádání tzv. kulatého stolu na toto téma na půdě Univerzity Pardubice.²⁵ Výsledkem podnětné diskuze několika českých i zahraničních historiků se stal sborník příspěvků vydaný rok poté.²⁶ Právě z tohoto sborníku bylo možné využít k mému tématu hned několik statí.²⁷

Do publikace přispěla svým článkem o osobním deníku hraběnky Sophie Mensdorff-Pouilly také R. Slabáková.²⁸ Vůbec nejstěžejnější prací této historičky pro účely mé diplomové práce byla její studie zabývající se obrazem smrti a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty v období 19. století,²⁹ a to nejen proto,

---

²¹ SOkA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarraumes Schloss Kladrau 1836-1945, s. 21-22.

²² V některých případech se bude jednat o práce, která autorka vydala ještě za svobodna, tudíž bude uvedeno pouze příjmení Slabáková (viz dále).

²³ Využila jsem především článek, který napsala ve spolupráci se Z. Bezečným LENDEROVÁ, Milena; BEZEČNÝ, Zdeněk. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 525-532. ISBN 80-7194-920-5. Další viz dále.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena. „A ptáš se, knížko má...“ *Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

²⁵ 3. adventní kulatý stůl se konal 11. prosince 2003 na půdě Katedry historických věd Fakulty humanitních studií Univerzity Pardubice.

²⁶ LENDEROVÁ, Milena; KUBEŠ, Jiří (edd.). *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8.

²⁷ LENDEROVÁ, M. Chvála deníků a dopisů, s. 21-31; LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, Jiřina. Ego-dokumenty, diglosie a gender. O možnostech retrospektivní analýzy diglosie v Čechách, s. 49-60; STUDENÝ, Jiří. Deníková forma v literárních a psychologických souvislostech, s. 77-80. Další viz dále.

²⁸ SLABÁKOVÁ, Radmila. Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004, s. 41-48. ISBN 80-7194-650-8.

²⁹ TÁŽ. Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století. *Studia historica nitriensia*, 2001, roč. 9, s. 153-163.

že se jedná o vsutku ojedinělou práci tohoto druhu pro dané téma a období, ale také proto, že vedle rodu Mensdorff-Pouilly³⁰ autorka využívá i příkladů z rodiny Windischgrätzů, které čerpá z publikace Hannese Stekla a Mariji Wakounig, především z kapitoly Sterben – Öffentlichkeit und Privatheit.³¹ Důkladná práce této dvojice rakouských historiků je v podstatě jediným monografickým zpracováním k dějinám rodu Windischgrätzů a je tedy více než jasné, že i pro účely mého bádání se jedná o naprosto nepostradatelné dílo.

Samotné problematice smrti a pohřbů aristokracie v 19. století a na počátku 20. století se u nás v současné době intenzivně a systematicky věnuje pouze českobudějovický historik Václav Grubhoffer, který si za modelový příklad zvolil rod Schwarzenbergů. Nejnovější prací na toto téma je jeho disertace,³² které předcházela celá řada článků a studií.³³ K tématu přispěl také Zdeněk Bezecný.³⁴ Raně novověkými šlechtickými pohřby se potom v české historiografii zabýval zejména Pavel Král.³⁵ Především z prací prvního jmenovaného, V. Grubhoffera, jsem vycházela při porovnávání pohřbu kněžny Marie Eleonory s pohřby jinými a celkovém zasazení zjištěných poznatků do širšího kontextu.

Příprava této diplomové práce se pochopitelně také neobešla bez studia příslušné regionální literatury, příruček i obsáhlejších děl k dějinám šlechtických rodů (zejména Windischgrätzů a Schwarzenbergů), prací pojednávajících o průběhu revolučního roku 1848 a v neposlední řadě také děl zabývajících se více či méně některou z fází života Marie

---

³⁰ K dějinám tohoto šlechtického rodu v období 19. století vydala R. Slabáková také monografii ŠVARČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-859-6.

³¹ STEKL, Hannes; WAKOUNIG, Marija. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. b. p. v. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1992, s. 242-264.

³² GRUBHOFFER, Václav. *Nemoci, smrt a pohřby v životních strategiích Schwarzenbergů (1732-1914)*. Disertační práce, Filozofická fakulta JČU, České Budějovice, 2013.

³³ TÝŽ. Posvátné v profánním aneb Smrt a pohřeb šlechty na samém konci „dlouhého“ 19. století, *Zpravodaj historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky*, 2005, roč. 16, č. 2, s. 9-36; TÝŽ. "Mou nesmrtelnou duši poručím milosrdenství jejího Stvořitele...", Pohřby Schwarzenbergů v 19. a na počátku 20. století. In *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. 1. vyd. České Budějovice: Halama ve spolupráci s NPÚ ÚOP v ČB, 2008, s. 653-664. ISBN 978-80-87082-28-7; TÝŽ. Paměť rodu v zrcadle smrti, Funerální obřady v rodině Schwarzenbergů v občanské době. In *Paměť urozenosti*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007, s. 188-208. ISBN 978-80-7106-928-7.

³⁴ BEZECNÝ, Zdeněk. Smrt šlechty. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001, s. 260-266. ISBN 80-85917-79-3.

³⁵ Následuje výčet jen základních děl autora k tomuto tématu. KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav JČU, 2004. ISBN 80-7040-697-6; TÝŽ. Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku. In *Paměť urozenosti*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007, s. 173-187. ISBN 978-80-7106-928-7; TÝŽ. Rodinné slavnosti. In Václav Bůžek a kol., *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, 2011, s. 544-572. ISBN 978-80-7422-092-0.

Eleonory. Tyto tituly zde však jmenovitě neuvádím, neboť jejich kompletní bibliografie je k nahlédnutí v mé bakalářské práci.³⁶

---

³⁶ RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 43-46.

1 Marie Eleonora Windischgrätz

Jistě nebude nijak nadnesené, konstatujeme-li, že nejznámější obětí bouřlivých událostí roku 1848 v Praze se stala Marie Eleonora, rozená princezna ze Schwarzenbergu, manželka generála Alfréda I. Windischgrätze,³⁷ který posléze tyto bouře násilím potlačil.

Marie Eleonora³⁸ se narodila 21. září 1796 jako prvorozené dítě Pavlíný³⁹ a Josefa II.⁴⁰ ze Schwarzenbergu. Vyrůstala vedle svých osmi sourozenců⁴¹ především na schwarzenberských sídlech v Čechách. Kněžna Pavlína byla svým dětem milující matkou, velice ráda s nimi trávila svůj čas a svědomitě dbala o jejich výchovu a vzdělání.⁴² Malá Eleonora byla vedena např. ke hře na klavír, či kresbě,⁴³ výjimkou samozřejmě nebyla ani pro šlechtické kruhy tolik typická výuka cizích jazyků. Výchovu své nejstarší dcery však kněžna Pavlína stihla dovést pouze na práh její dospělosti, neboť ji potkala předčasná smrt – uhořela nešťastnou náhodou na plese konaném v Paříži u příležitosti svatby Napoleona Bonaparta s arcivévodkyní Marií Luisou roku 1810.⁴⁴

Dne 16. června 1817 byla princezna Marie Eleonora v zámeckém kostele na Hluboké provdána za Alfréda I. Windischgrätze. V ten samý den a na tom samém místě vdával ovdovělý kníže Josef Schwarzenberg také svoji druhorozenou dceru Marii

---

³⁷ Alfréd Candidus Ferdinand (1787-1862) – k jeho životu více viz např. STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, passim; HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 489-498; z dobové literatury např. WINDISCHGRÄTZ, Ernst Alfred. *Alfred Fürst zu Windischgrätz, k. k. Feldmarschall – Lieutenant und kommandierender General in Böhmen*. Wien: Gerold, 1848.

³⁸ Celým jménem Marie Eleonora Filipína Luisa, rozená princezna ze Schwarzenbergu, provdaná kněžna z Windischgrätze (1796-1848).

³⁹ Pavlína Karolína Iris (jméno je někdy v literatuře uváděno též nepočestělé – Paulina Carolina Iris), rozená princezna z Arenbergu, provdaná kněžna ze Schwarzenbergu (1774-1810).

⁴⁰ Josef II. Jan Nepomuk, kníže ze Schwarzenbergu (1769-1833), zakladatel schwarzenberské primogenitury.

⁴¹ Podrobný rodokmen viz např. LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíný ze Schwarzenbergu*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 354-355. ISBN 80-7185-657-6.

⁴² M. Lenderová o ní dokonce hovoří jako o ženě, která u nás jako jedna z prvních představovala tzv. rousseauovskou „novou matku“, tedy takovou matku, která se svým dětem (z vlastního rozhodnutí) skutečně osobně věnuje. LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů. *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004, s. 21-30, zde s. 22. ISBN 80-7194-650-8.

⁴³ Talent zdědila pravděpodobně po své matce – vyobrazení několika jejích leptů LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, s. 341-347; na s. 157-159 najdeme zároveň i několik dětských kreseb Eleonořiných.

⁴⁴ Milena Lenderová zpracovala obsáhlou korespondenci kněžny Pavlíný s jejím manželem, tchýní a dalšími rodinnými příslušníky. Výsledkem je již zmíněná monografie LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, jež pojednává nejen o tragickém skonu této kněžny, ale také podrobně o výchově jejích dětí, potažmo tedy o dětství Marie Eleonory. Z tohoto díla hojně čerpala pro svoji diplomovou práci také KULHÁNKOVÁ, Petra. *Marie Eleonora Windischgrätzová. Život šlechtičny v 1. polovině 19. století*. Diplomová práce. Historický ústav JČU, České Budějovice, 2005.

Pavlínu.⁴⁵ Z jednatřicetiletého manželství Marie Eleonory a Alfréda I. vzešlo sedm dětí – pět synů a dvě dcery.⁴⁶ Často se hovoří o tom, že kněžna Marie Eleonora byla na rozdíl od svého manžela v českých zemích poměrně oblíbená, a to pravděpodobně především díky svým charitativním aktivitám, které provázejí celý její život. Ostatně řada zbožných odkazů byla zmíněna i v její závěti.⁴⁷

Od jara roku 1848 pobývala Eleonora se svým manželem v Praze. Úkolem Alfréda I. Windischgrätze, jakožto velícího generála v Čechách, bylo potlačit zde veškeré projevy nespokojenosti s absolutistickou vládou. Manželé obývali byt v budově generálního velitelství na Ovocném trhu. Právě zde se oba dva nacházeli i 12. června, tedy v den, kdy se napjaté ovzduší v hlavním městě proměnilo v otevřené povstání. Započala stavba barikád a potyčky s vojskem doprovázené střelbou. Jedna taková přestřelka se rozpoutala v odpoledních hodinách přímo před budovou generálního velitelství. V jednu chvíli přistoupila kněžna Marie Eleonora k oknu, a když se shýbala pod staženou roletu, zasáhla ji kulka neznámého střelce přímo do hlavy. Tomuto zranění na místě podlehla.⁴⁸

Její mrtvé tělo bylo po několik dní vystaveno v jedné z kaplí chrámu sv. Víta a poté převezeno do Tachova, kde o několik dní později proběhlo poslední rozloučení se zesnulou. Byla to právě tragická smrt, která z kněžny Marie Eleonory Windischgrätz učinila určitý symbol bouřlivých událostí roku 1848 a zajistila jí tak paradoxně „slávu“ a „nesmrtelnost“.

---

⁴⁵ Marie Pavlína, princezna ze Schwarzenbergu (1798-1821), provdána za Eduarda ze Schönburg-Hartensteinu (1787-1872).

⁴⁶ O životě všech jejich dětí STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, passim.

⁴⁷ Podrobněji viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 10 a 28.

⁴⁸ Více viz tamtéž, s. 10-11. Zde (s. 6) i podrobnější bibliografie k vlastnímu zastřelení kněžny Marie Eleonory a jeho následnému vyšetřování.

2 Shrnutí výsledků dosavadního bádání

Jak již bylo naznačeno v Úvodu, než přistoupím k samotnému jádru této práce, považuji za velice důležité stručně shrnout výsledky mého dosavadního bádání o událostech následujících bezprostředně po smrti kněžny Marie Eleonory Windischgrätz. Jedná se částečně o závěry mé bakalářské práce, ale také o poznatky získané následným výzkumem.

2.1 Poslední rozloučení se zesnulou

Pohřeb kněžny Marie Eleonory Windischgrätz se uskutečnil v pondělí 10. července roku 1848 v již výše uvedeném Tachově. Tento smuteční akt pochopitelně představoval vyvrcholení celé série událostí, předcházely mu však nemalé přípravy, opatření a zejména převoz těla zemřelé kněžny na sídlo tachovského panství Windischgrätzů. Všechny tyto úkony, stejně jako pohřeb samotný, se mi podařilo na základě dochovaných pramenů⁴⁹ poměrně detailně popsat a zrekonstruovat.

Ještě před příjezdem těla „Její Jasnosti“ bylo vysláno několik poslů do okolních měst a vesnic, informujících jak o blížícím se příjezdu rakve se zesnulou, tak o jejím plánovaném uložení do rodinné hrobky. Stejný účel plnily i pozvánky adresované hlavním a hospodářským úřadům přiléhajících měst.⁵⁰ Povož vezoucí tělo zemřelé Eleonory dorazil do Tachova 6. července v odpoledních hodinách. Z Prahy vyjel o dva dny dříve. Kudy putoval, mi zatím není přesně známo, jako nejpravděpodobnější se však jeví nejkratší a nejrychlejší cesta po císařské silnici přes města Beroun, Rokycany a Plzeň.⁵¹ Jasnější je trasa na území okresu Tachov, na níž jsou bezpečně doloženy hned dva stěžejní body: Kladruby a Nová Hospoda. Do druhé uvedené obce se vypravila také delegace z Tachova, která byla tvořena více jak deseti jezdci na koních (mezi nimi např. starosta, soudce, archivář ad.)⁵² a pravděpodobně se zde setkala s povozem přivážejícím tělo kněžny Eleonory z Prahy.

Po příjezdu do Tachova proběhly příslušné liturgické úkony a poté byla rakev umístěna do zámecké jídelny na přichystaný katafalk, jehož kresba se dochovala a je tak

---

⁴⁹ Výčet veškerých pramenů, se kterými jsem pracovala, viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, passim.

⁵⁰ Více viz tamtéž, s. 12 a 21.

⁵¹ Určeno dle II. vojenského mapování z let 1836-1852. [online]. [cit. 2014-06-09]. Dostupné z: <<http://odlmaps.geolab.cz>>.

⁵² Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 12-13.

jedním z pramenů dokládající podobu smuteční dekorace.⁵³ U vystavené rakve s tělem zesnulé kněžny probíhaly v následujících dnech menší náboženské obřady a během nocí u ní byla držena čestná stráž složená z různých panských i městských úředníků a příslušníků lesní správy, kteří se vždy po hodině střídali, jak dokládá dochovaný rozpis jejich služeb.⁵⁴

V den pohřbu byla rakev se zemřelou vynesena ven ze zámku a uložena na máry, na nichž byla ve smutečním průvodu nesena od zámecké brány, přes náměstí až ke hřbitovnímu kostelíku sv. Václava, který od roku 1830 sloužil jako pohřební kaple a hrobka rodu Windischgrätzů.⁵⁵ Funkce nosičů rakve tak byla velice důležitá a zároveň čestná, a proto byli muži k této úloze vybíráni s dostatečným předstihem, opět z okruhu úředníků, dále příslušníků národních gard apod. Po celou dobu byl nad nimi držen dozor a také bylo dbáno na jejich řádné střídání.⁵⁶

O vylíčení pohřbu kněžny Eleonory se již pokusilo několik autorů,⁵⁷ naposledy Petra Kulhánková ve své diplomové práci obhájené na tehdejším Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Teprve po tomto datu však byla do Státního okresního archivu Tachov získána do té doby neznámá kronika tachovského děkanství,⁵⁸ pramen pro popis pohřbu Marie Eleonory naprosto klíčový. Průběh posledního rozloučení s kněžnou zde totiž velice detailně zaznamenal tachovský děkan Josef Jungnickl.⁵⁹ Z tohoto důvodu jsem přesvědčena, že mnou předkládaná verze využívající právě uvedenou kroniku tachovského děkanství je nejen obsahově rozsáhlejší, ale především autentičtější a věrohodnější, než všechny práce předchozí.⁶⁰ Je však třeba připustit, že další

---

⁵³ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 29, inv. č. 1301. Katafalk.

⁵⁴ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Bestimmung wegen Wachehalten. Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 14.

⁵⁵ Kostel sv. Václava byl založen pravděpodobně již ve 13. století. V průběhu století 15. a 16. byl několikrát radikálně přestavěn (zejména v roce 1561 po velkém požáru). Roku 1786 byl však odsvěcen a uzavřen. V roce 1821 jej nechal kníže Alfréd I. Windischgrätz upravit v historizujícím novogotickém slohu na pohřební kapli rodu, v jejíž kryptě se nacházela rodová hrobka. Tomuto poslání kostelík sloužil do roku 1886, kdy bylo rozhodnuto o zbudování nové rodové hrobky v Kladrubech, do níž byly přeneseny i ostatky z Tachova (viz dále). Ke kostelu sv. Václava a jeho osudu více viz PROCHÁZKA, Z. *Tachov město*, s. 65-66; POCHÉ, Emanuel (red.). *Umělecké památky Čech* 4. 1. vyd. Praha: Academia, 1982, s. 24. K otázce vzniku hrobky rodu Windischgrätzů v Tachově jsou k dispozici doposud nevyužité písemné prameny, které uvádí RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 11, pozn. 55.

⁵⁶ Detailně tamtéž, s. 16-17. Zde také výčet použitých archiválií k tomuto tématu.

⁵⁷ Viz tamtéž, s. 6.

⁵⁸ SOKA Tachov. D Tachov - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 257-266.

⁵⁹ Josef Jungnickl byl děkanem v Tachově v letech 1838-1861. Dokládají nám to dochované katalogy kléru z let 1846 a 1849 a také SOKA Tachov. D Tachov - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 219.

⁶⁰ Srov. KULHÁNKOVÁ, P. *Marie Eleonora Windischgrätzová*, s. 67-69 a BAJEROVÁ, Anna. *Z české revoluce 1848*. b. p. v. Praha: F. Topič, 1919, s. 50-51.

archivní materiály k tomuto tématu se mohou nacházet v dosud nezpracovaných fondech tachovského archivu, či ještě někde jinde.

Podoba a řazení účastníků pohřbu v průvodu podléhaly přísným pravidlům (tomuto tématu bude věnována pozornost v následující kapitole). Předem určen byl i zasedací pořádek v děkanském kostele, do kterého se odebrala většina smutečních hostů po uložení kněžniných ostatků do rodinné hrobky. Zde byla za přítomnosti mnoha duchovních sloužena zádušní mše. Organizátoři pohřbu nezapomněli ani na bezpečnostní opatření: u bran obou kostelů hlídaly strážce, národní gardisté a císařsko-královští vojáci vykonávali po dobu příprav denní i noční obchůzky po celém městě a pro případ požáru byly připraveny v pohotovosti požární stříkačky.⁶¹

Velice zajímavým, ale v podstatě nejen v 19. století běžným zvykem, bylo rozdílní poměrně velkého množství voskových svící některým účastníkům pohřbu.⁶² O přesném použití svící žádný z dochovaných pramenů včetně děkanské kroniky nehovoří,⁶³ na základě analogií je však téměř jisté, že byly zapálené neseny v pohřebním průvodu. Světlo v podobě hořících svící hraje dodnes důležitou symbolickou úlohu při smrti i pohřbu člověka. V dávných časech měly hořící svíce funkci magicko-ochrannou (neboť vymezovaly prostor chráněný před zlými silami), která se později přeměnila ve funkci společensko-prestižní, přetrvávající dodnes, kdy nošení svící v pohřebním průvodu či jejich umístění na hrob nebo místo zesnulého, symbolizuje vzdání mu pocty.⁶⁴

Symbol hořících svící nalézáme bez výjimky po celé období novověku i u pohřbů šlechty. Byly součástí smuteční výzdoby (u katafalku, v kostele při smuteční bohoslužbě, i během pohřební hostiny) nebo byly zapálené nošeny v pohřebních průvodech,⁶⁵ a to bez ohledu na denní dobu. Nošení zapálených svící v konduktu tedy nikterak nesouviselo s případnou tmou v době konání pohřbu. Smuteční průvod knížete Bedřicha Schwarzenberga (roku 1870) započal ve čtvrt na tři odpoledne a přesto úředníci, služebnictvo a další účastníci nesli rozžaté svíce.⁶⁶ Stejně tomu bylo i v případě pohřbu kněžny Marie Schwarzenberg (roku 1899), který byl zahájen v jedenáct hodin dopoledne

---

⁶¹ Podrobně viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 17-18.

⁶² Konkrétně viz tamtéž, s. 18-19. Zde také výčet použitých pramenů k tomuto tématu.

⁶³ V mé bakalářské práci zůstalo bádání na toto téma právě v tomto bodě. Nyní se mi podařilo, na základě komparace s jinými publikovanými popisy šlechtických pohřbů (konkrétně viz dále), tento jev zasadit do širšího kontextu a vytvořit si tak na něj komplexnější pohled.

⁶⁴ Více např. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 231-232. ISBN 80-7021-397-3.

⁶⁵ Srov. např. KRÁL, P. *Smrt a pohřby české šlechty*, s. 216 a GRUBHOFFER, V. *Paměť rodu v zrcadle smrti*, s. 201-202.

⁶⁶ Srov. BEZECNÝ, Z. *Smrt šlechtice*, s. 262.

a součástí konduktu byli opět úředníci a další hosté svírající v dlaních zapálené svíce.⁶⁷ Popisy dvou výše zmíněných (i jiných) téměř soudobých šlechtických pohřbů potvrzují domněnku, že jednotlivci, kteří před konáním pohřbu kněžny Marie Eleonory Windischgrätz (započatém kolem desáté hodiny dopolední) voskové svíce obdrželi, je skutečně s největší pravděpodobností nesli zapálené během smutečního průvodu.

Je třeba ještě podotknout, že na pohřbech urozených a zámožných lidí dostávala svíce většina, ne-li přímo všichni účastníci. Proto tedy není nijak překvapující, že i v rámci příprav posledního rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz byla rozdávaní svíce věnována nemalá pozornost, jak vyplývá z několika dochovaných pramenů.⁶⁸

Opusťme nyní fenomén svíce a vraťme se k samotnému průběhu pohřbu. Jak již bylo uvedeno, poté, co byla rakev s tělem kněžny uložena do rodinné hrobky, odebral se průvod od pohřební kaple k děkanskému kostelu, kde proběhla zádušní mše. Po jejím skončení byla pro některé smuteční hosty připravena hostina, která ovšem neproběhla na jednom místě; hosté byli po skupinách rozděleni a bylo jim určeno, kam se mají ke slavnostní tabuli dostavit (např. panstvo poobědvalo na zámku, část duchovenstva ve františkánském kostele a národní gardisté v několika hostincích).⁶⁹ Stejně tak bylo pamatováno také na ubytování, přičemž rozmístění smutečních hostů při pohoštění a ubytování bylo velice podobné - většina z nich přenocovala na stejném místě, kam byli přizváni k obědu. V případě ubytování se nezapomnělo ani na ty nejhudší, kterým byl k přenocování poskytnut prostor zámeckého nádvoří.⁷⁰

Do organizace pohřebního ceremoniálu bylo zapojeno mnoho lidí. Ti byli následně za své služby finančně odměněni, což vyplývá z několika dochovaných účtů. Mezi vyplacenými byl např. tachovský děkan Josef Jungnickl, poslíčci, hostinští a řada dalších.⁷¹

---

⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 265.

⁶⁸ SOkA Tachov, D Tachov – nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 266; SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Verzeichnis über die Vertheilung der Wachskerzen bei der Beerdigung der Durchlauchtigsten seligen Frau Fürstin; SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Verzeichnis über die Vertheilung der Wachskerzenberg der Beerdigung der Durchlauchtigsten seligen Frau Fürstin.

⁶⁹ Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 19-20. Zde také výčet použitých pramenů k tomuto tématu.

⁷⁰ Více viz tamtéž, s. 20, opět včetně odkazů.

⁷¹ Více viz tamtéž, s. 20-21. Ani zde nechybí odkazy na příslušné archiválie.

2.2 Přesun ostatků

Tachovský kostel sv. Václava sloužil k pohřbívání členů rodu Windischgrätzů do roku 1886. Již o dvanáct let dříve rozhodl Eleonořin nejstarší syn Alfréd II. o zbudování nové rodinné hrobky v Kladrubech, která měla vzniknout z bývalé řadové krypty benediktinů. K ní přiléhající kaple Všech svatých byla zároveň určena k přeměně na pohřební kapli rodu.⁷² V rámci těchto přestaveb bylo nutné vyřešit především otázku vhodného přesunu stávajících rakví s ostatky řeholníků na nové místo a vypořádat se se stavebními úpravami a rekonstrukcemi, které byly mnohdy doprovázeny komplikacemi.⁷³

Dne 22. července 1886 se za přítomnosti velkého počtu duchovních uskutečnilo slavnostní vysvěcení nové hrobky a pohřební kaple. Tomu byl vedle kladrubského úřednictva a řady místních obyvatel přítomen také kníže JUDr. Alfréd III. Windischgrätz,⁷⁴ tedy vnuk kněžny Marie Eleonory. Její syn Alfréd (v pořadí druhý), který o zřízení hrobky roku 1874 rozhodl, zemřel dva roky nato, takže záměr dokončil až jeho syn Alfréd III.

O necelé tři měsíce později proběhlo přenesení ostatků již dříve zemřelých členů rodu Windischgrätzů z tachovské hrobky do nové krypty v Kladrubech. Celkem 13 rakví,⁷⁵

---

⁷² Kaple Všech svatých přiléhá ke klášternímu kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Vstup do ní najdeme v severní boční lodi kostela. Z kaple vedou schody směrem dolů do hrobky, dnes tedy místa posledního odpočinku některých členů rodu Windischgrätzů. Z hlediska stavebně-historického vývoje nejnověji k této památce NOVÁČEK, Karel a kol. *Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty*. 1. vyd. Plzeň: ZČU, 2010, především s. 60-62 a 241-245. ISBN 978-80-87271-18-6. Stavebního vývoje kaple se dotkl také HORYNA, Mojmir. *Kladruby, kostel Nanebevzetí P. Marie. Stavebně-historický průzkum*. Praha, 1975 (nepublikovaný elaborát SÚRPMO uložený v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).

⁷³ Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 22. Podrobný záznam o přestavbě hrobky včetně nového uložení ostatků původních obyvatel kláštera se nalézá v SOkA Tachov. Farní úřad Pozorka (dále jen FÚ Pozorka) – nezpracováno. Farní kronika 1852-1945, s. 11-13, 20-21. Z tohoto popisu vychází také veškerá dosavadní literatura, např. V. V. Kremer (SOkA Tachov. OsF V. V. Kremer. Kart. 2/03. *Kulturní památka Klášter Kladrubský*, s. 38-40.); ČECHURA, J. *Kladruby v pohledu*, s. 84-85, ale omezil se na něj také jinak důkladný archivní průzkum HOLANOVÁ, Eva. *Státní zámek Klášter Kladruby. I. Dějiny objektu*. Praha, 1971 (nepublikovaný elaborát SÚRPMO uložený v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni), s. 68-70 a 73. Další dosud nezpracované prameny včetně plánové dokumentace uchovává SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, inv. č. 3415. Záležitosti rodinné hrobky v Kladrubech. Z výše uvedené literatury (především nepublikované) a pramenů vyplývá, že přestavba původně klášterní hrobky na hrobku šlechtickou by mohla být velice zajímavým tématem pro další výzkum, který by mohl obohatit naše představy o pohřební kultuře ve šlechtickém prostředí v 19. století. Vždyť Windischgrätzové nebyli jediným rodem, který se v této době zabýval stavbou nové rodové hrobky. Tu si nechaly zbudovat také např. obě schwarzenberské větve (stavbou hrobek schwarzenberské primogenitury i sekundogenitury v 19. století se zabývá Václav Grubhoffer – viz jeho výše uvedené studie) či rod Mensdorff-Pouilly v Nečtínech (viz ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, R. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, s. 321).

⁷⁴ JUDr. Alfréd III. August Karel (1851-1927). K jeho životu více viz HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 503-508; či STEKL. H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, passim.

⁷⁵ Ve své bakalářské práci jsem nesprávně zmínila pochybnost nad počtem rakví. Na základě chybné interpretace jednoho z pramenů jsem uvedla, že rakví mohlo být také pouze deset. Viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 24. Jak jsem však během dalšího výzkumu zjistila, týká se tento počet nikoliv převážených rakví, nýbrž zádušních mší, které byly za některé ze zemřelých do budoucna

mezi nimi i ta s tělem kněžny Eleonory, bylo převezeno na šesti pohřebních vozech. Průvod se všude, kudy projížděl, těšil velké pozornosti obyvatel. Poté, co dorazil do sídla kladrubského panství, následovalo uložení rakví do nové hrobky. Tento ceremoniál proběhl opět za četné přítomnosti duchovních i světských úředníků, také místních sborů a spolků a dalších obyvatel. Správcem hrobky se stal zámecký farář, který byl za tuto svoji službu každoročně odměňován.⁷⁶

Ačkoli kladrubské panství bylo po konci druhé světové války Windischgrätzům zkonfiskováno, jejich hrobka, čítající dnes 21 pochovaných příslušníků tohoto rodu,⁷⁷ zůstává v takřka nezměněné podobě na svém místě a dodnes zde odpočívá i tragicky zesnulá kněžna Marie Eleonora.

2.3 Rozbor závěti a rozdělení pozůstalosti

Dne 18. ledna 1846, tedy téměř dva a půl roku před smrtí, sepsala kněžna Eleonora na zámku v Kladrubech svoji poslední vůli. Originál této závěti se pravděpodobně nedochoval, ve fondu rodu Windischgrätzů jsou však k dispozici jeho dva opisy.⁷⁸ Ty se od sebe obsahově nijak neliší, rozdíl je jen v tom, že jeden z nich je úředně ověřený (s datací 23. června 1853 v Praze), zatímco ten druhý nikoliv.⁷⁹ K úředně neověřenému opisu jsou zároveň připojeny dva dodatky, které kněžna napsala během roku 1847, a týkaly se budoucího nakládání s jednou z kněžniných půjček.⁸⁰

Závěť Marie Eleonory odpovídá svojí strukturou dobovým zvyklostem. Začíná tradiční formulací – modlitbou. Následuje velice konkrétní popis rozdělení movitého i nemovitého majetku mezi přední dědice, poté jsou vyjmenovány zbožné odkazy a nakonec odkazy dalším osobám. Poslední slova v podobě požehnání patřila pozůstalým.

---

stanoveny (více viz kapitola Výroční mše). Pro upřesnění nyní uvádím jména všech „znovu pochovaných“ členů rodu: hrabě Karl Raimund, hrabě Josef Mikuláš, hraběnka Marie Franziska, Leopoldina, princezna Aglae (dcera Marie Eleonory, † 1845), kněžna Marie Eleonora, korunní princezna Hedvika, polní maršál kníže Alfréd I. (manžel Marie Eleonory, † 1862), princ Viktorín, kníže Alfréd II. (prvorozený syn Marie Eleonory, † 1876, k jeho úmrtí více podkapitola Kroniky), princ Ferdinand, korunní princ Alfréd, princ Paul a princezna Wilhelmina. SOkA Tachov. Archiv města Kladruby (dále jen AM Kladruby), inv. č. 59. Kronika města 1843-1936, s. 131.

⁷⁶ K průběhu přenesení ostatků podrobněji RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 22-24.

⁷⁷ Poslední uložení ostatků do kladrubské hrobky proběhlo roku 1933. Zemřelou byla kněžna Gabriela, manželka Alfréda III. Windischgrätze. STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. 263.

⁷⁸ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 26, inv. č. 1179. Jednání o rozdělení pozůstalosti po Eleonoře. Testamens – Copie. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1684. Majetkové záležitosti. Opis závěti.

⁷⁹ Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 25.

⁸⁰ Více tamtéž, s. 30.

Za hlavní dědice určila Eleonora svých šest dětí,⁸¹ tedy syny Alfréda, Viktorína, Ludvíka, Augusta, Josefa a dceru Matyldu, a vedle nich také svého manžela Alfréda I., kterému byl určen především veškerý kněžnin nemovitý majek. Děti měly být vyplaceny, a to všechny stejným dílem, vyjma dcery Matyldy. Ta obdržela finanční obnos menší, neboť jí bylo matkou určeno dědit také část jejich šperků, garderoby a knihovnu. Zejména rozdělení svých šperků věnovala Eleonora v závěti nemalou pozornost. U nejdůležitějších z nich popsala jejich vzhled i uložení a jmenovitě určila dědičku, popř. dědice. Tak např. manželka nejstaršího syna⁸² měla získat všechny kněžniny smaragdy, které se nacházely ve šperkovnici a také ty z jejího perlového náhrdelníku.

Zbožné odkazy byly běžné nejen v testamentech aristokracie. Kněžna odkazovala několik tisíc zlatých chudým a nemocným na windischgrätzských panstvích,⁸³ ošetřovatelskému řádu alžbětinek v Praze a chudobinci v místě, kde zemře (takže shodou okolností taktéž v Praze). Posledními obdarovanými po kněžnině smrti měli být někteří členové služebnictva, mezi nimi např. komorná a chůva, a také Eleonořina kmotřenka.⁸⁴

Výše uvedený obsah závěti Marie Eleonory Windischgrätz byl po její smrti zveřejněn 18. srpna 1848 na zasedání zemské rady. Následovalo několikaleté jednání o rozdělení pozůstalosti po zemřelé, které pravděpodobně nebylo zcela jednoduchou záležitostí. Důkazem nám mohou být různé dochované účty a doklady mapující průběh výpočtů jednotlivých odkazů a v neposlední řadě také konečné výkazy o rozdělení dědictví. Na základě porovnání všech těchto dokumentů se závětí kněžny lze potvrdit, že obsah její poslední vůle byl plně respektován a dodržen.⁸⁵

---

⁸¹ Nejstarší dcera Aglae byla v době sepisování závěti přibližně půl roku po smrti, zemřela v důsledku nemoci 6. července 1845.

⁸² Tj. Alfréda II., jenž se roku 1850 oženil s Hedvikou, rozenou z Lobkowitz. Více viz HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 503. O Hedvice z Lobkowitz viz dále.

⁸³ V Kladrubech, Tachově, Štětkni a Rogatci. Podrobněji k tomu (i včetně odkazů na další literaturu) RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 28.

⁸⁴ Podrobně včetně konkrétních sum tamtéž, s. 28-29.

⁸⁵ Popis průběhu jednání o rozdělení pozůstalosti, uvedení přesných sum pro přímé i vedlejší dědice včetně výčtu interpretovaných pramenů viz tamtéž, s. 31-37 (kapitola Dědictví).

3 Zasazení výsledků dosavadního bádání do širšího kontextu

Současná historická věda si plně uvědomuje význam pohřebních rituálů jako důležitého projevu dobové mentality dané sociální skupiny i společnosti jako celku. Proto má cenu podrobně zkoumat i pohřby jednotlivých významných šlechticů – a Marie Eleonora Windischgrätz, manželka vrchního velitele c. k. armády v Čechách, byla bezesporu osobou zcela mimořádného významu. Je tudíž poněkud překvapivé, že mezi smutečními hosty jednoznačně převažovali knížecí úředníci a poddaní, žádný z dochovaných pramenů neuvádí hosty z jiných významných aristokratických rodin⁸⁶ a poměrně malá byla i účast samotných rodinných příslušníků (na pohřbu chyběl mimo jiné i sám manžel Eleonory, Alfréd I. Windischgrätz).⁸⁷ Jakoby vertikální vazba k panství a vlastním poddaným byla upřednostněna před horizontálními vztahy k rodině a ostatní šlechtě. Je však třeba zdůraznit skutečnost, že pohřeb kněžny Eleonory se uskutečnil v neklidné době roku 1848, která jistě nepřála jakémukoliv cestování a i na vrchního velitele vojsk v zemi kladla zvýšené nároky.

Z důvodu zanedbatelné účasti rodinných příslušníků a pravděpodobné úplné neúčasti jiných členů vyšší šlechty je tato studie do značné míry atypickou sondou, neboť přítomnost rodiny a zástupců aristokratických kruhů na pohřbech významných šlechticů a šlechtičen byla v 19. století běžnou praxí.⁸⁸ Toto tvrzení si dovoluji zastávat i přes skutečnost, že výzkum v této oblasti značně pokulhává za množstvím děl věnovaných

---

⁸⁶ O účasti šlechticů hovoří jen BAJEROVÁ, A. *Z české revoluce 1848*, s. 50, ovšem autorka použila informace z doposud neidentifikovaných zdrojů, které se do značné míry rozcházejí s popisem Eleonoryna pohřbu v kronice tachovského děkanství i s prameny uložených ve fondu RA Windischgrätzů. Srov. především SOKA Tachov. D Tachov - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 257-266.

⁸⁷ Z rodiny se pohřbu kněžny Marie Eleonory zúčastnili pravděpodobně jen její nejmladší syn princ Josef (Josef Alois Mikuláš, 1831-1906; více k němu HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 500-501; STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, především s. 60-66 a 143-151) a bratr kníže Adolf Schwarzenberg (Jan Adolf II., 1799-1888; více viz ZÁLOHA, Jiří. *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu*. b. p. v. Hluboká nad Vltavou: Historický spolek Schwarzenberg, 1991, s. 9). Z blízkých osob stojí za zmínku ještě vychovatel dětí kněžny Eleonory a Alfréda I., Johann Gebhard (doložen v této funkci v letech 1826-1862). K jeho působení u rodiny Windischgrätzů viz STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. 34-38 a 183. O uvedených třech účastnících pohřbu hovoří jmenovitě SOKA Tachov. D Tachov - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946, s. 259. Je známo, že další tři Eleonofini synové, princové August, Ludvík a Viktorin, nemohli být na pohřbu přítomni, neboť se v té době účastnili válečného tažení proti revoluční Itálii. Více viz HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 500 a 508. Dcera Matylda pravděpodobně setrvala v Praze a nejstarší ze synů, Alfréd II., se zotavoval ze zranění (více viz dále).

⁸⁸ Také Windischgrätzové a další rody se často účastnili pohřbů urozených z jiných rodů. Srov. např. GRUBHOFFER, V. "Mou nesmrtelnou duši poroučím milosrdenství jejího Stvořitele...", s. 661.

šlechtě středověké a raně novověké⁸⁹ a srovnání nám tak umožňuje pouze s několika pohřby členů rodu Schwarzenbergů.⁹⁰ Podrobnější a obsáhlejší popisy pohřbů příslušníků jiných rodů pro období 19. století (potažmo počátku 20.) v české historiografii doposud chybí. Výjimkou nejsou ani pohřby Windischgrätzů. V díle Hannese Stekla a Mariji Wakounig je sice umírání ve windischgrätzském knížecím domě věnována nemalá pozornost,⁹¹ jedná se však více o přiblížení nemocí (popř. jiného způsobu úmrtí) a posledních chvil života některých členů rodiny se zřetelem na chování nejbližších příbuzných, např. na základě deníkových záznamů a korespondence. Vyličení průběhu pohřbu zde sice u několika mužských představitelů⁹² rodu najdeme, ale stále se jedná jen o načrtnutí v hrubých obrysech. Pokud tedy nyní přistoupím k porovnání pohřbu kněžny Marie Eleonory Windischgrätz s jinými soudobými šlechtickými pohřby, využiji k tomu příklady příslušníků její rodné krve – Schwarzenbergů, u kterých jsou detailněji známy (a publikovány) i popisy pohřbů ženských představelek rodu.

Podoba šlechtických pohřbů 19. století se od pohřbů raně novověkých téže sociální skupiny příliš nelišila a až na malé proměny se udržela až do první poloviny 20. století. Bylo tomu tak v důsledku lpění na rodových tradicích.⁹³ Smrt je v životě člověka považována za jeden z tzv. přechodových rituálů. Tvoří jej tři fáze – odlučovací, pomezí a přijímací, které jsou ve šlechtickém prostředí 19. a počátku 20. století spojeny s těmito činnostmi: Odlučovací fázi představují úkony vázající se k času bezprostředně po smrti, tedy poslední pomazání, lékařské ohledání mrtvého (většinou spojené s pitvou) a balzamování těla.⁹⁴ Následovala fáze pomezí, jejíž součástí bylo vložení do rakve a vystavení zemřelého (ve většině případů přístupné veřejnosti). Smuteční mše a pohřební průvod tvořily opakující se fázi odlučovací a nakonec přichází fáze přijímací v podobě

---

⁸⁹ K problematice zatím nedostatečného bádání o šlechtě 19. a počátku 20. století více (včetně podrobnější bibliografie) např. TÝŽ. Společenství vzpomínek. Historická paměť u Schwarzenbergů v 19. století. In *Utváření identity ve vrstvách paměti*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011, s. 323-364, zde především s. 324-328. ISBN 978-80-7394-334-9; BEZECNÝ, Zdeněk. *Příliš uzavřená společnost: orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a počátku 20. století*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav JČU, 2005. ISBN 80-7040-698-4; MATĚJČEK, Jiří. *Šlechta v českých zemích v 19. století (první pokus o přehled)*. *Slezský sborník: Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy a společnost*. 1. vyd. Opava: Slezský ústav SZM, 2000, roč. 98, č. 4, s. 279-299.

⁹⁰ Publikovaných v pracích V. Grubhoffera a Z. Bezečného (viz Úvod).

⁹¹ STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. 242-264 (kapitola *Sterben – Öffentlichkeit und Privatheit*).

⁹² Více viz tamtéž, především s. 261-262. Jedním z nich je polní maršál Alfréd I. Windischgrätz (k jeho úmrtí a chvílím na smrtelném loži velice detailně tamtéž, s. 243-247). Stručný popis průběhu posledního rozloučení s knížetem Alfrédem I. publikoval také KÖFERL, Josef. *Der politische Bezirk Tachau*. 1. vyd. Tachau: J. Köferl, 1890, s. 255-256.

⁹³ GRUBHOFFER, V. *Posvátné v profánním aneb Smrt a pohřeb*, především s. 13, 29-31.

⁹⁴ S balzamováním těl nebožtíků se u Schwarzenbergů setkáváme ještě kolem roku 1914. K tomu viz především tamtéž, s. 11.

pohřební hostiny. Po skončení samotného pohřbu nadcházelo období smutku typické např. konáním zádušních mší či přijímáním kondolenčních dopisů.⁹⁵

Všechny výše uvedené rituály proběhly rovněž v rámci posledního rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz. Komparaci je možné (a z hlediska období vhodné) provést s pohřby Eleonory Schwarzenberg rozené hraběnky z Liechtensteinu (†1873),⁹⁶ Josefíny Schwarzenberg rozené Vratislavové (†1881)⁹⁷ a Marie Schwarzenberg rozené hraběnky Kinské (†1889).⁹⁸

Tělo Marie Eleonory i těla schwarzenberských kněžen byla balzamována a následně vystavena. Josefína Schwarzenberg zemřela stejně jako Marie Eleonora mimo domov, shodou okolností také v Praze. Její tělo bylo tedy poprvé veřejně vystaveno právě v hlavním městě a později i na rodinném sídle na Orlíku, kde byla rakev opět umístěna na katafalk, kolem kterého stála čestná stráž.⁹⁹ Podobný scénář známe i v případě Marie Eleonory Windischgrätz, ovšem z dochovaných pramenů není zcela zřejmé, zda druhé vystavení jejího těla v prostorách jídelny tachovského zámku bylo taktéž veřejné, či bylo určeno pouze pro nějaký uzavřený okruh osob. Rozpis stráží pouze pro noční hlídky by nasvědčoval spíše druhé možnosti.¹⁰⁰

Pohřební průvod i smuteční bohoslužba podléhaly ve všech případech pevně stanoveným organizačním pravidlům, která se týkala např. řazení účastníků v konduktu,¹⁰¹ či zasedacího pořádku v kostele, a která platila i pro pohřby knížat.¹⁰² Tato pravidla tedy můžeme považovat za dobový úzus, ke kterému zajisté patřilo i konání pohřební hostiny, zádušních a výročních mší, podoba smuteční výzdoby apod. Velice nepatrnou odchylkou (nebo spíše zajímavostí) může být skutečnost, že rakev s tělem Eleonory byla v pohřebním

---

⁹⁵ K podobě jednotlivých fází podobně viz tamtéž, s. 10-12.

⁹⁶ Srov. GRUBHOFFER, V. "Mou nesmrtelnou duši poroučím milosrdenství jejího Stvořitele..." , s. 660-662 a TÝŽ. Paměť rodu v zrcadle smrti, s. 202.

⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 197-198.

⁹⁸ Srov. BEZECNÝ, Z. Smrt šlechtice, s. 263-265.

⁹⁹ GRUBHOFFER, V. Paměť rodu v zrcadle smrti, s. 198.

¹⁰⁰ Viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 14.

¹⁰¹ Kondukt vždy směřoval ze sídla (zde tachovský zámek) k rodinné hrobce (zde bývalý kostel sv. Václava, též hřbitovní kostelík). Na jeho důkladné organizaci závisel úspěch a pokojný průběh celého smutečního aktu. Řazení účastníků pohřebního průvodu bylo v případě pohřbu Marie Eleonory tradiční pro soudobé šlechtické pohřby: kříž, školní mládež, hudba, různé spolky, nižší knížecí služebnictvo, duchovenstvo, rakev, rodina, panstvo, měšťané, úředníci, oddíly národních gard, ženy. Více viz tamtéž, s. 15. Toto pořadí se mohlo u jednotlivých pohřbů v závislosti na skupinách účastníků a hostů lišit, ale hlavní myšlenka hierarchického řazení (jako ve společnosti) zůstávala zachována. Šlechta a rodina jako nejvýše postavená skupina se však neřadila až na konec konduktu, ale šla těsně za rakví, protože právě toto místo bylo nejprestižnější. Do první části průvodu (nejčastěji za školní mládež) byli zařazováni také chudí a špitálníci. O zařazení těchto dvou skupin zápis v kronice tachovského děkanství však nehovoří. K uspořádání pohřebního průvodu podrobněji GRUBHOFFER, V. *Posvátné v profánním aneb Smrt a pohřeb*, s. 28-31.

¹⁰² Srov. např. s pohřbem knížete Adolfa Josefa (†1914) tamtéž, s. 199-201. Jednalo se vůbec o poslední pohřební průvod v Třeboni.

průvodu nesena na márách, kdežto v případě schwarzenberských kněžen vezena v pohřebním voze. Nelze však argumentovat tím, že všechny tyto tři pohřby proběhly o více jak 20 let později, neboť počátek využívání pohřebních vozů namísto már je kladen již do 18. století.¹⁰³ Až na tuto patrně zanedbatelnou odlišnost můžeme říci, že průběh pohřbu kněžny Eleonory od dobových zvyklostí v podstatě nevybočoval.

Co se týče přenesení Eleonořiných ostatků do nově vzniklé krypty v Kladrubech, naskýtá se také možnost porovnání, neboť i obě větve rodu Schwarzenbergů si ve druhé polovině 19. století zbudovaly hrobky nové a honosnější. Takže i zde jsme svědky přenosu (převozu) a „znovu uložení“ ostatků několika členů rodu. Stejně jako u Windischgrätzů proběhlo nejprve vysvěcení nového pohřebního prostoru a následně translace ostatků za konání smutečního průvodu a bohoslužby.¹⁰⁴

Jak již bylo jednou uvedeno, pohřeb Marie Eleonory Windischgrätz se svým průběhem a organizací téměř nelišil od jiných soudobých šlechtických pohřbů. Jedinou větší odchylkou tedy zůstává pravděpodobná neúčast příslušníků aristokratických kruhů a malého počtu rodinných příslušníků. Během posledního rozloučení s kněžnou Eleonorou nespátřujeme ani žádné typické rodové tradice, spíše tradice vztahující se ke šlechtě jako celku. Tento závěr ovšem nelze považovat za nepochybný na základě porovnání jednoho pohřbu se třemi jinými. Pro další výzkum naznačených otázek by bylo zapotřebí, aby takovýchto sond bylo vykonáno podstatně více než doposud. Pak by bylo možné zkoumat problematiku šlechtických pohřbů i z dalších úhlů pohledu (např. právě z hlediska tradic a symboliky, kterými by se jednotlivé šlechtické rody případně mohly odlišovat) a vytvořit tak ucelenější obraz o podobě pohřební kultury v aristokratických kruzích 19. století.¹⁰⁵

---

¹⁰³ GRUBHOFFER, V. *Nemoci, smrt a pohřby*, s. 199

¹⁰⁴ Srov. např. GRUBHOFFER, V. *Nemoci, smrt a pohřby*, především s. 261-288.

¹⁰⁵ Co se týče rodiny Windischgrätzů, nabízí se srovnání pohřbu kněžny Eleonory s pohřbem její prvorozené dcery Aglae, která zemřela jen o tři roky dříve, tedy roku 1845, a poslední rozloučení s ní proběhlo také na tachovském panství. K této komparaci vybízí také skutečnost, že na organizaci pohřbů obou těchto šlechticů z rodu Windischgrätzů se podílel jeden a ten samý muž, tachovský děkan Josef Jungnickl. Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 14, pozn. 71. Můžeme tedy předpokládat, že pohřební rituály se v obou případech řídily nejen jistými pevně danými liturgickými pravidly, ale zároveň se zde naskýtá příležitost vysledovat možné rodové tradice a zvyky. Dle mého názoru se jedná o velice zajímavý námět pro další výzkum, přičemž nevyklučuji, že se o něj v budoucnu pokusím.

4 Ego-dokumenty

Ještě než přistoupím k samotnému rozboru ohlasů na smrt kněžny Marie Eleonory Windischgrätz, je dle mého názoru vhodné (ne-li přímo nezbytné), věnovat samostatnou kapitolu dokumentům osobní povahy. Jeden z jejich typů – soukromé dopisy¹⁰⁶ – je totiž pro zpracování tohoto tématu klíčový a zároveň představuje i největší část použitých pramenů.

Vedle soukromé korespondence patří k ego-dokumentům osobní a cestovní deníky, memoáry (paměti) či autobiografie a také soukromé deníky peněžní.¹⁰⁷ Využití pramenů osobní povahy umožňuje historikovi hlouběji proniknout jak do dějin každodennosti daného období a sociální skupiny, tak zároveň i do dějin politických, diplomatických, hospodářským apod., neboť např. ani v soukromých dopisech často nezůstávají stranou objektivní zmínky pisatelů a pisatelek o válečných taženích, společenském napětí, či naopak o dobách klidu a míru, průběhu sklizně apod.¹⁰⁸ V neposlední řadě jsou tyto prameny důležité pro gender history, která představuje jeden z progresivních směrů současné historiografie.

Již od 19. století máme možnost setkávat se stále častěji s edicemi deníků, dopisů, vzpomínek a dalších osobních památek známých mužů i žen. Přesto však lze říci, že ego-dokument je jako historický pramen skutečně docenován a historiky (především evropskými a severoamerickými) vyhledáván až přibližně v posledních čtyřiceti letech.¹⁰⁹ Dnes již nejsou výjimkou ani badatelé čeští, jejichž výzkum se orientuje především na zpracování korespondence a deníků.¹¹⁰ Právě těchto pramenů je u nás ve šlechtických rodinných archivech skutečně požehnaně.

---

¹⁰⁶ Druhotně také deníky, ale těch, které by se daly využít pro účely této práce, se bohužel mnoho nedochovalo.

¹⁰⁷ Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Interaktivní studijní materiály. [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupné z: <<http://uhv.upce.cz/cs/gender-a-egodokumenty/>>.

¹⁰⁸ Např. dopisy Josefa ze Schwarzenbergu adresované manželce Pavlíně (jde o rodiče Marie Eleonory) mají velký význam pro dějiny napoleonských válek a diplomacie všeobecně. LENDEROVÁ, M.; BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history, s. 526. Pozorného čtenáře jistě už zde napadne myšlenka, že dopisy použité v této práci, mohou mít hodnotu podobnou, neboť se nacházíme v období bouřlivého roku 1848, kdy o důležité události nebyla po celé Evropě nouze.

¹⁰⁹ LENDEROVÁ, Milena. Úvodem. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004, s. 5-8, zde s. 5. ISBN 80-7194-650-8.

¹¹⁰ Jmenujme např. Petra Mařu, Marii Koldinskou, Radmilu Slabákovou či Milenu Lenderovou. Poslední jmenovaná také přináší podrobnější bibliografii - viz tamtéž, s. 5-6. K pracím R. Slabákové a M. Lenderové více viz Úvod.

I přes nepopiratelný význam a hodnotu ego-dokumentů pro historickou vědu je třeba mít stále na paměti také úskalí, která s sebou tento typ pramene přináší. V případě korespondence jde především o její častou torzovitost, diskontinuitu a také možnou subjektivitu. Dostatečný kritický přístup k těmto pramenům je tudíž neodmyslitelnou součástí historikovy práce. Jako nejvhodnější se jeví porovnání těchto dokumentů s jiným typem pramene, které ovšem není bohužel vždy možné.¹¹¹ Dalším častým problémem bývá vůbec správně identifikovat osoby, které v dopisech vystupují, především ty, o kterých „je řeč“. Důvodem je užívání pouze jejich křestních jmen nebo jejich zdrobnělin, popř. „přezdívek“.¹¹² S tím samým se setkáváme i u deníkových záznamů.

Hovoříme-li o korespondenci soukromé povahy, tedy o dopisech vyměňovaných si v úzkém okruhu rodinných příslušníků a nejbližších přátel, můžeme vysledovat její dvojí funkci: jednak měly dopisy informovat o dění mimo místní a časový dosah adresáta, současně pak byly lékem proti případné samotě a stesku, neboť vytvářely dojem blízkosti adresáta a pisatele.¹¹³ Psaní dopisů bylo ve šlechtických kruzích (nejen) 19. století běžnou praxí, která představovala odeslání i několika dopisů denně. Vždyť korespondence patřila v dobách, kdy cestování bylo zdlouhavé a často i nebezpečné, k velmi důležitým a mnohdy i jediným způsobům komunikace.¹¹⁴ Velký objem dochované (a co teprve nedochované!) korespondence příslušníků aristokracie pro toto období tedy není nijak zarážející.¹¹⁵

Dopis nebyl jen neuspořádaným tokem myšlenek, naopak se od něj očekávala nápaditost, promyšlenost, duchaplnost a samozřejmě také jisté formální náležitosti. Dopis představoval svébytnou literární formu, jejíž tvorba podléhala určitým pravidlům. Psaní dopisů probíhalo většinou v klidných chvílích v soukromém prostoru domova. Především ženy šlechtičny věnovaly této činnosti obvykle svá dopoledne.¹¹⁶ Volba jazyka, používaného v korespondenci, podléhala pochopitelně původu pisatele či pisatelky, ale také dobovému úzu. Ve šlechtických kruzích 19. století se na našem území setkáváme s dopisy psanými primárně v němčině a francouzštině.¹¹⁷

---

¹¹¹ LENDEROVÁ, M.; BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history, s. 525.

¹¹² Na tento problém jsem při práci s dopisy narazila také. Konkrétně viz dále.

¹¹³ LENDEROVÁ, M.; BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history, s. 525.

¹¹⁴ LENDEROVÁ M. Chvála deníků a dopisů. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004, s. 21-31, zde s. 25. ISBN 80-7194-650-8.

¹¹⁵ Nutno dodat, že v tomto období už psaní dopisů nebylo jen výsadou urozených. Díky rozvoji vzdělanosti se rozšířilo i mezi nižší sociální vrstvy společnosti. Více viz tamtéž.

¹¹⁶ SLABÁKOVÁ, R. Osobní deník, zde s. 42.

¹¹⁷ Viz tamtéž, s. 27-29. K jazyku dopisů příbuzných Marie Eleonory viz dále.

Vedle korespondování patřilo k denním činnostem příslušníků aristokracie psaní deníků - ať už osobních, či cestovních. Zatímco osobní korespondence je považována spíše za žánr ženský, u deníků takovouto genderovou vyhraněnost nespátřujeme, i když je pravdou, že ženský deník ve všech věkových kategoriích převládá.¹¹⁸ Psaní deníků tvořilo součást správné výchovy mladého šlechtice či šlechtičny.¹¹⁹ Ničím výjimečným nebyla povinnost vedení si deníku v cizím jazyce jakožto účinné metody procvičování psané formy studované řeči. V dospívání se vedle prvku výchovného začínají pro pravidelné zapisování denních událostí objevovat i jiné důvody. Laicky řečeno jde o potřebu vypsát se ze své radosti, či trápení, potřebu zaznamenat běh více či méně důležitých událostí a v neposlední řadě také sdělit něco o sobě, svých citech a svém životě, neboť osobní deník vlastně ve výsledku není ničím jiným, než právě deníkem cesty života.¹²⁰

Jak již bylo naznačeno výše, i deníky se vedle soukromé korespondence těší v současné době stále větší oblibě historiků, což můžeme doložit rozvíjejícím se výzkumem v této oblasti.¹²¹ I v případě deníkových záznamů však nesmíme zapomínat na možné zkreslení objektivních informací. Jde především o to, že každý autor samozřejmě na základě svého vlastního uvážení rozhoduje, jak velkou důležitost dá té či oné situaci, události, osobě, zda mu vůbec stojí za zmínku apod. Dalším faktorem, který také často stěžuje badatelům jejich práci, je skutečnost, že mnohé deníky se nedochovaly, s čímž jsem se při zpracovávání své diplomové práce také osobně setkala.¹²²

Nemoc či smrt blízkého člověka jsou témata, která se v osobní korespondenci a denících šlechty (i ostatních společenských vrstev) bezpodmínečně musela objevit. Jestliže již bylo konstatováno, že otázce kultury pohřebnictví v aristokratickém prostředí 19. století zatím nebyla v české historiografii věnována dostatečná pozornost, totéž platí i pro práce zaměřené konkrétně na odraz fenoménu smrti v pramenech osobní povahy šlechtické provenience.¹²³ Tomuto tématu se v jedné ze svých studií věnovala pouze již zmíněná R. Slabáková, okrajově též H. Stekl a M. Wakounig, kteří ovšem reprezentují historiografii rakouskou.

U všech zemřelých, které si jako modelové příklady pro svoji práci vybrala R. Slabáková šlo o přirozenou smrt. Zde se tedy naskýtá poměrně zásadní otázka, zda bude

---

¹¹⁸ LENDEROVÁ, M. Úvodem, s. 6.

¹¹⁹ SLABÁKOVÁ, R. Osobní deník, s. 43; LENDEROVÁ, M. Chvála deníků a dopisů, s. 23.

¹²⁰ Podrobněji LENDEROVÁ, M. Chvála deníků a dopisů, s. 23-24.

¹²¹ Viz TÁŽ, „A ptáš se, knížko má...“ *Ženské deníky 19. století*, především s. 15-17.

¹²² Konkrétně viz dále.

¹²³ SLABÁKOVÁ, R. Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci, s. 154.

forma ohlasů na smrt Marie Eleonory Windischgrätz v dopisech a denících nějak ovlivněna
náhlým a tragickým způsobem kněžnina úmrtí.

5 Záznamy o úmrtí v matričních knihách a kronikách

5.1 Matriky

Budova generálního velitelství na rohu Celetné ulice a Ovocného trhu, ve které došlo k úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz, měla číslo popisné 587. Tuto informaci lze zjistit ze zápisu v tachovské matrice,¹²⁴ ve svém díle ji uvádí i Anna BajEROVÁ,¹²⁵ nebo se dá toto číslo dohledat i na současných mapách, neboť víme, že v této budově dnes sídlí Obvodní soud pro Prahu 1 a 7. Pokud známe číslo popisné domu, poměrně snadno odvodíme farnost, pod kterou tento dům v roce 1848 náležel.¹²⁶ Jednalo se o farnost kostela sv. Jakuba. Zdejší matrika zemřelých ovšem ke dni 12. června 1848 úmrtí kněžny nezmiňuje.¹²⁷

Zápis o kněžnině úmrtí nalzáme tudíž pouze v matrice farnosti římskokatolické církve v Tachově. Autorem tohoto zápisu je již v této práci dříve zmiňovaný děkan Josef Jungnickl, který zároveň do kroniky tachovského děkanství zaznamenal podrobný popis pohřbu kněžny. Celkově však není úmrtí Eleonory v matriční knize věnována výrazně větší pozornost než ostatním zemřelým. Pouze odstavec uvádějící kněžnino celé jméno, jména rodičů a manžela je o něco delší, ovšem jen díky vyjmenování některých jejich šlechtických titulů. Překvapivé ovšem je, že v poslední kolonce určené pro poznámky týkající se případné pitvy a posledního pomazání není vůbec nic zaznamenáno.¹²⁸ A to i přesto, že pitva u kněžny Eleonory proběhla hned následujícího dne po úmrtí, tedy 13. června, a dochován je i pitevní protokol.¹²⁹ Zajímavá by byla také informace, zda kněžna po svém tragickém skonu ještě dostala poslední pomazání, příp. který duchovní ji

¹²⁴ SOA v Plzni. Sběrka matrik západních Čech, sig. Tachov 57, fol. 1-238. Matriční zápisy zemřelých (1843-1864), s. 46.

¹²⁵ BAJEROVÁ, A. *Z české revoluce 1848*, s. 44.

¹²⁶ Vyhledání jednotlivých pražských farností podle popisných čísel domů umožňuje pomůcka dostupná na internetových stránkách Archivu hlavního města Prahy – viz Sběrka matrik. Farní příslušnost domů dle čísel popisných (vnitřní obvody + Žižkov). [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <http://www.ahmp.cz/page/docs/matriky_prislusnost_cp.pdf>.

¹²⁷ AMP. Sběrka matrik, kart. 11, sig. JAK Z7 (1831-1849).

¹²⁸ SOA v Plzni. Sběrka matrik západních Čech, sig. Tachov 57, fol. 1-238. Matriční zápisy zemřelých (1843-1864), s. 46.

¹²⁹ Samotný pitevní protokol je datován až k 22. červnu 1848. Pro svoji knihu jej částečně využil autor literatury faktu IVANOV, Miroslav. *Podivuhodné příběhy*. 1. vyd. Praha: Práce, 1979, s. 333. Uložen je společně se zprávou o zranění, zápisem o ohledání místa činu, posudkem puškařského mistra Antonína Lebedy, dokumenty mapující vyšetřování z vraždy kněžny podezřelého studenta Maxmiliána Mauxe ad. v Národním archivu v Praze, ve fondu Vyšetřovací komise roku 1848 Praha. Uvedené prameny budou s velkou pravděpodobností předmětem mého dalšího výzkumu.

tuto svátost udělil.¹³⁰ Další informace v zápisu uvedené jsou mi již známy, přesto je především pro přehlednost a potřeby čtenáře uvádím ještě jednou, tentokrát v podobě dvou tabulek, které jsem sestavila přesně podle matričního záznamu:

Tab. 1: Překlad matričního záznamu o úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz¹³¹ (1. část)

Rok, měsíc a den 1848		Jméno	Zemřelí
úmrtí	pohřbu	žehnajícího kněze	jméno a příjmení, charakter, u dětí oněch rodičů, u žen a vdov jejího muže a rodičů
dne 12. června	dne 10. července	Marian Heintl ¹³² infulovaný ¹³³ prelát premonstrátského kláštera Teplá	Její Jasnost paní a kněžna Marie Eleonora Filipína Luisa Windischgrätz, palácová dáma a dáma řádu Hvězdového kříže jejího majestátu císařovny rakouské, manželka Jeho Jasnosti pána Alfréda Windischgrätze atd., manželská dcera Jeho Jasnosti vysoce urozeného pána a knížete Jana Josefa ze Schwarzenbergu, vévody na Krumlově atd. a Její Jasnosti vysoce urozené paní Pavlíny, rozené kněžny z Arenbergu Aschott atd., narozena 21. září 1796.

¹³⁰ Svátosti mohou přijímat pouze žijící. Katolická církev ovšem rozlišuje mezi smrtí biologickou, kterou určí lékař, a smrtí duchovní, tedy oddělení duše od těla, která určit patrně nelze. Takže i po posledním výdechu umírajícího se ještě může udělit poslední pomazání, jež plní svoji roli pouze tehdy, je-li duše ještě přítomna v těle zemřelého. Duše totiž podle této nauky neopouští tělo umírajícího s jeho posledním výdechem, ale až později. Ještě přibližně hodinu po smrti biologické tak může kněz zaopatřit člověka svátostí posledního pomazání a používá při tom formuli „Jsi-li živ...“. Katechismus katolické církve. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <<http://katolicky-katechismus.cz/category/cast-druha/60-posledni-pomazani-posila-promocne/#.U6qV-81IvIU>>.

¹³¹ SOA v Plzni. Sbirka matrik západních Čech, sig. Tachov 57, fol. 1-238. Matriční zápisy zemřelých (1843-1864), s. 46. Překlad autorka.

¹³² Marian Heintl – opat řádu premonstrátů v Teplé v letech 1843-1867. Více viz HLINOMAZ, Milan. *Kláster premonstrátů Teplá. Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. b. p. v. Karlovy Vary: Státní okresní archiv, 2003, s. 75 a 306, vyobrazení na s. 102. ISBN 80-239-0337-3.

¹³³ Infulovaný v církevní terminologii znamená mající právo nosit infuli (biskupskou čapku, mitru) a berlu.

Tab. 2: Překlad matričního záznamu o úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz (2. část)

Jméno	Vlastnost ¹³⁴		Vyznání		Pohlaví		Věk			Místo	Nemoc a způsob smrti	Poznámka
	ženatý/vdaná	svobodný/á ¹³⁵	katolické	protestantské	mužské	ženské	rok	měsíc	den			
místa pobytu a číslo domu, kde došlo k úmrtí										počování	pomocí důkazu posmrtného ohledání	Jestli bylo dle předpisu v náhlých a násilných případech úmrtí provedeno soudní ohledání? Jestli a kdy byl zemřelý zaopatřen svátostmi umírajících?
v císařsko-královském generálním velitelství Praha, Staré Město 587.	/	-	/	-	-	/	51	8	23	do knížecí rodinné hrobky sv. Václava v Tachově.	v důsledku zasazení zákeřné střely. <i>Nro. 120</i>	—

Závěrem tedy lze shrnout, že se nepotvrdila domněnka o existenci dvou matričních zápisů. Zápis v matriční knize zemřelých jsem našla pouze jeden, a sice v tachovské matrice.

¹³⁴ Ve smyslu rodinný stav.

¹³⁵ Doslovný překlad by byl neženatý/neprovdaná.

5.2 Kroniky

Kronikářských zápisů, které se (ať už okrajově, nebo podrobněji) zabývají úmrtím kněžny Marie Eleonory Windischgrätz, je hned několik. Nejobsáhlejší je líčení v kronice tachovského děkanství, z něhož jsem však vycházela již ve druhé kapitole této práce, tudíž zde zmíním už jen zápisy v kronikách dalších.

*Dne 12. června utrpěla Jasná knížecí windischgrätzská rodina nesmírné neštěstí.*¹³⁶

Těmito slovy začíná zápis vztahující se ke smrti Eleonory v kronice kladrubské fary. Jako příčinu kněžniny smrti autor uvádí zákeřné zastřelení kulkou z pušky v jejím pokoji v budově generálního velitelství během vypuknutí povstání. Dále se zápis zmiňuje i o nebezpečném zranění jejího syna prince Alfréda (II.) při odstraňování jedné z barikád.¹³⁷ Poznámku o Alfrédově zranění při pouličních bojích během pražských červnových dnů nalzáme i o necelých třicet let později, roku 1876, v kronice farnosti Pozorka v rámci zápisu o úmrtí tohoto Eleonořina prvorozeného syna, *oblíbeného a ušlechtilého knížete Alfréda II. Windischgrätze.*¹³⁸ Zprávy o tomto zranění jsou pravdivé. Princ Alfréd se skutečně roku 1848 spolu s otcem zúčastnil vojenských operací v Praze,¹³⁹ při nich byl zraněn střelou do kolene. Zotavoval se v leženích svého otce a poté se vrátil zpět do vojenské služby. Ostatně otcí stál po boku ještě téhož roku při tažení do Uher.¹⁴⁰

Co dělá Alfrédova rána? Trpí ještě hodně? Takto se ptá své sestřenice Matyldy Róza z Lobkowicz¹⁴¹ v dopise z 9. července 1848.¹⁴² Co jí však Alfrédova mladší sestra na

---

¹³⁶ *Den 12ten Juny erlit die durchlauchtigste fürstwindischgrätzische Familie namenloses Unglück.* SOkA Tachov. FÚ Kladruby – nezpracováno. Farní kronika 1836-1970, s. 38. V předkládané diplomové práci jsou použity dva různé styly citací. Záměrem je, aby od sebe byly odlišeny citace z dopisů, deníků, kronik a kondolencí (kurzívou) od citací ostatních (v uvozovkách). Tento způsob jsem zvolila po vzoru M. Lenderové a R. Slabákové. Viz např. SLABÁKOVÁ, R. Osobní deník.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ SOkA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945. Cit. dle SOkA Tachov. Steiner R. V., kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970, s. 8-9. Popisný štítek na přední straně této farní kroniky uvádí její psaní od roku 1836, první záznam je však až k roku 1852, tudíž zde nemůžeme najít žádnou zmínku o smrti kněžny Marie Eleonory, jak jsem původně předpokládala.

¹³⁹ HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 502. Zde také více k jeho celé vojenské kariéře.

¹⁴⁰ SOkA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945. Cit. dle SOkA Tachov. Steiner R. V., kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970, s. 9.

¹⁴¹ Celým jménem (nepočestěle) Maria Rosa „Růžena“ z Lobkowicz (1832-1905) – dcera Augusta Longina z Lobkowicz (1797-1842) a Marie Anny Berty rozené ze Schwarzenbergu (1807-1883), sestry Marie Eleonory Windischgrätz). LENDEROVÁ M. *Tragický bál*, s. 355. Róza byla provdána roku 1852 za hraběte Františka Ludvíka z Neippergu (1813-1897). Genealogie české šlechty, z Lobkowicz. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://patricus.info/Panstvo.htm>>. Ke korespondenci Rózy a jejích dalších sester s princeznou Matyldou Windischgrätz více viz dále.

¹⁴² *Was macht Alfreds Wunde? Leidet er noch sehr viel?* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkowicz Roza (1845-1904). Róza Matyldě

tuto otázku odpověděla, bohužel zatím nevím, neboť v Matyldině korespondenci se sestřenicí Rozou se nám dochovaly pouze dopisy doručené.¹⁴³ Neznáme ani odpověď na podobnou otázku, kterou Matyldě o několik dní později klade její přítelkyně Fanny:¹⁴⁴ *Jak se cítí tvůj bratr Alfréd s jeho nohou? Doufám, že dobře.*¹⁴⁵ Každopádně víme, že Alfréd II. tomuto zranění tehdy nepodleh, zemřel až zmíněného roku 1876. Opusťme nyní tento exkurz o zranění Eleonořina syna a vraťme se k zápisům o jejím úmrtí.

Výše uvedená pozorecká kronika dále popisuje pohřeb Alfréda II. spolu s uložením jeho ostatků do rodinné hrobky. Při této příležitosti je zdůrazněno pochování těla vedle jeho *význačné matky, princezny Eleonory Schwarzenbergové, která byla osudnou kulí v revolučním roce 1848 v Praze zraněna ve vlastní komnatě.*¹⁴⁶ Všimněme si slova *význačná*. Že by to byl doklad kněžniny oblíbenosti, kterou měl tímto slovem potřebu zaznamenat i kronikář o tři desítky let později? Nebo jen ustálená fráze? Těžko říci.

Ve farní kronice Kladrub z let 1775-1883 žádný záznam o úmrtí Eleonory nenacházíme, stejně tak v kronice městské z let 1843-1936. U druhé uvedené je to do značné míry s podivem, protože k roku 1844 zde nalézáme poměrně obsáhlý zápis týkající se Eleonory - jedná se o oslavnou báseň jako poděkování za dobročinnou loterii, kterou kněžna nechala uspořádat po ničujícím požáru Kladrub.¹⁴⁷ Vznik této básně dokládá, že Eleonora byla u obyvatel Kladrub patrně velice oblíbená. Přesto však v kronice jakékoliv „postesknutí“ nad jejím skonek o čtyři roky později hledáme marně.

---

dne 9. 7. 1848, Hořín. Obec Hořín leží nedaleko soutoku řek Vltavy a Labe přibližně 2 km západně od Mělníka. Nachází se zde barokní zámek – bývalé rezidenční sídlo rodu Lobkowiczů. Hořín, oficiální stránky obce. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://www.obechorin.cz/historie/>>. K hořínské větvy rodu Lobkowiczů více viz ŽUPANIČ, Jan; STELLNER, František; FIALA, Michal. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vyd. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001, s. 160-163. ISBN 80-86493-00-8.

¹⁴³ Více viz dále.

¹⁴⁴ Fransiska z Arenbergu, rozená z Liechtensteinu (1833-1894) – provdána roku 1865 za Josefa Leonarda z Arenbegu (1833-1896).

¹⁴⁵ *Wie befindet sich denn dein Bruder Alfred mit seinem Fuße? Ich hoffe recht gut.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 519, inv. č. 2373. Matylda – soukromá korespondence. Z Arenbergu, roz. z Liechtensteinu Fransiska (1848-1876). Dopis č. 1: Fanny Matyldě dne 18. července 1848, Karlovy Vary. V dopisech své přítelkyni Matyldě se Fransiska sama podepisuje jako *Fanny*.

¹⁴⁶ SOKA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945. Cit. dle SOKA Tachov. Steiner R. V., kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970, s. 10. Dále je uváděno jeho pochování vedle sestry Aglae, jenž zemřela po dlouhodobé nemoci, manželky Hedviky zesnulé po teprve dvouletém manželství a dalších rodinných příslušníků.

¹⁴⁷ SOKA Tachov. AM Kladruby, inv. č. 59. Kronika města 1843-1936, s. 69-70. V mé bakalářské práci jsem se o existenci této oslavné básně již zmiňovala (RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 10.), ovšem tehdy jsem měla k dispozici pouze její otištěnou verzi, kterou nechala vydat městská rada v Kladrubech roku 1893, tedy k příležitosti padesátého výročí zmíněného požáru. *Zum fünfzigsten Gedächtnistage des großen Brandes, der im Jahre 1843 die Stadt Kladrau vereerte*. Mies: Selbstvergal, 1893, s. 20.

6 Kondolence

Specifickým typem ohlasů na úmrtí jakékoli osoby jsou dodnes kondolence. Kondolenční dopisy adresované manželovi Marie Eleonory Windischgrätz, knížeti Alfrédovi I., jsou uloženy v jeho osobní pozůstalosti.¹⁴⁸ První z nich je datovaný k 17. červnu roku 1848 a poslala jej kněžna Dorothea ze Zaháně. Poslední vyjádření spoluúčasti dorazila až v polovině roku 1849. Dle soupisu kondolencí sestaveného pravděpodobně ještě některým z windischgrätzských archivářů by měl soubor obsahovat celkem 105 dopisů.¹⁴⁹ Po prozkoumání příslušného kartonu archiválií se ovšem ukázalo, že devět z nich se nedochovalo, resp. bylo ztraceno. Bohužel se jedná o ty potenciálně nejdůležitější a nejzajímavější. Chybí např. kondolence od knížete Metternicha, kterou měl Alfrédovi I. poslat dne 27. června 1848 z Londýna, či kondolence od Eleonořina bratra, tehdy ještě salzburského a posléze pražského arcibiskupa, kardinála Bedřicha ze Schwarzenbergu, odesílanou ze Salzburgu dne 20. června téhož roku.

Kondolence adresovali knížeti zejména členové různých šlechtických rodů (např. Arenberg, Pálffy, Schwarzenberg či Thun), a to z různých evropských měst, české nevyjímaje.¹⁵⁰ Na základě zběžného prozkoumání jednotlivých dopisů lze konstatovat i jejich základní kategorizaci z hlediska jazyka, 37 kondolencí je psáno ve francouzštině, zbylé necelé dvě třetiny v němčině.

V mnoha případech však byly tyto kondolence psány poměrně nečitelným písmem. Detailní prostudování všech kondolenčních dopisů by tudíž bylo značně časově náročné a je otázkou, do jaké míry by tento výzkum přinesl nějaké zásadní poznatky, neboť se dá předpokládat, že struktura i obsah kondolenčních dopisů byla velice podobná, i když samozřejmě předem nelze vyloučit i nějaké osobnější projevy soustrastí. Z těchto důvodů jsem se tudíž alespoň prozatím spokojila pouze s uvedenou zběžnou prvotní analýzou kondolenčních dopisů a následně jsem vybrala jeden modelový příklad, a sice kondolenci od samotného císaře Ferdinanda V.:

---

¹⁴⁸ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 376, inv. č. 1612. Korespondence 1848/1849. Kondolence k úmrtí manželky polního maršála Alfréda I. z Windischgrätzů Eleonory.

¹⁴⁹ Tento přehled je uložen ještě spolu s dalšími elenchy k jiné korespondenci v SOA v Plzni. RA Windischgrätzů ve zvláštních deskách, které však nejsou zařazeny pod žádné z inventárních čísel ani do žádného z kartonů.

¹⁵⁰ Ze zahraničních jmenujme např. Vídeň, Drážďany, Versailles, Veronu či Athény; z českých Prahu, Karlovy Vary či Teplice.

Milý kníže Windischgrätzi!

Velké neštěstí, které Vás potkalo, mne velice rmoutí. Zákeřnou rukou jste ztratil stejně tak znamenitou manželku jako matku a já nemohu Vás utěšit, ale šťastný bych se cítil, kdyby má upřímná soustrast mohla Vaši oprávněnou bolest nějak zmírnit. Bůh zachovej Vás, milý kníže, mně a státu ještě po mnoho let. Ferdinand¹⁵¹

Tato kondolence sice není datována, ale můžeme předpokládat, že ji císař Alfrédovi I. zaslal krátce po tragické události, neboť již 24. června na ni kníže reaguje krátkým dopisem odeslaným z Prahy do Innsbrucku. V jeho úvodu císaři velice vřele děkuje za jeho slova soustrasti. Vyjádření pocitů císaře jej dle všeho příjemně potěšilo. Dále ovšem již dopis pokračuje rozebíráním státních a vojenských záležitostí.¹⁵²

---

¹⁵¹ *Lieber Fürst Windischgrätz! Das große Unglück welches Sie betroffen hat mich tief betrübt. Sie haben durch meuchelmörderische Hand eine eben so vorzügliche Gattin als Mutter verloren und ich vermag Sie nicht zu trösten, aber glücklich würde ich mich fühlen, wenn meine innige Theilnahme Ihren gerechten Schmerz einigermassen zu leidern vermag. Gott erhalte Sie lieber Fürst mir und dem Staate noch viele Jahre. Ferdinand.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 401, inv. č. 1642. Colectanea (1816-1887), soustrast císaře Ferdinanda při úmrtí Eleonory z Windischgrätzů 1848.

¹⁵² SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 436, inv. č. 1667. Soukromá korespondence – zlomky (1808-1858). Dopis: Alfréd I. císaři Ferdinandovi V. dne 28. června 1848, Praha.

7 Korespondence

7.1 Rozbor a charakteristika použitých dopisů

V Úvodu práce již bylo naznačeno, jak velké množství dochované soukromé korespondence pro zkoumané období máme k dispozici. Totéž platí pro většinu pozůstalostí nejbližších příbuzných Marie Eleonory. Zvládnutí tak ohromného rozsahu dopisů by byl úkol na několik let.¹⁵³ Z tohoto důvodu jsem z celé řady adresátů vybrala jen tři (manžela Alfréda I., dceru Matyldu a neteř Zdeňku z Lobkowicz) a u nich jsem se zaměřila vždy na několik jejich korespondentů.

Ještě před tím, než bude přistoupeno k rozboru vybraných dopisů, je třeba upřesnit některé používané metodické přístupy a postupy (kromě časového ohraničení zmíněného již v Úvodu). U dopisů jsem se zaměřila na jejich obsahovou stránku, nikoliv lingvistickou, takže případné odchylky od dnešního pravopisu apod. nebudou nijak komentovány. Z hlediska jazyka byly vybrány dopisy psané v němčině. Jelikož však tvoří převážnou většinu dochované korespondence,¹⁵⁴ neubírá tato skutečnost nic na jejich celkové výpovědní hodnotě.

Na základě excerptce několika desítek kartonů je nepochybné, že členové rodu Windischgrätzů používali v období držení smutku po smrti některého z příbuzných speciální dopisní papíry s černým orámováním a rovněž černý pečetní vosk. Ty se vyznačovaly černou barvou – použit byl výhradně černý pečetní vosk a dopisní papír s černým orámováním. Toto „poznávací znamení“ pro mne představovalo při prohledání dopisů mnohdy jakousi pomůcku.¹⁵⁵ Jinak téměř všechny dopisy jsou v příslušných

---

¹⁵³ S největší pravděpodobností zůstane tento rozsáhlý soubor dopisů předmětem mého dalšího bádání.

¹⁵⁴ Výjimku tvoří dopisy ve francouzštině adresované Luisou ze Schönburg-Hartensteinu Alfrédovi I. (viz dále) a dopisy několika korespondentů princezny Matyldy, taktéž psané francouzsky.

¹⁵⁵ Tímto způsobem jsem shromáždila velké množství korespondence mezi potomky Marie Eleonory. Např. 31 dopisů prince Josefa Windischgrätze sestře Matyldě v SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 559, inv. č. 3334. Matylda – soukromá korespondence. Windischgrätz Josef (1847-1850); či 58 dopisů prince Augusta taktéž adresovaných sestře Matyldě v SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 549, inv. č. 3322. Matylda – soukromá korespondence. Windischgrätz August (1847-1849). V obou případech se jedná o dopisy z období od června 1848 do roku 1849. U Augusta pochází poslední dopis s černým orámováním z 19. srpna 1849. Dopis následující, datovaný k 23. dni téhož měsíce, byl již napsán na dopisním papíře s orámováním modrým (modrou a růžovou barvou se vyznačují i okraje dalších dopisů v této „řadě“). V případě prince Josefa je poslední dopis napsaný na papíře s černým orámováním datován 8. července 1849. Z tohoto můžeme usoudit, že období držení smutku po smrti kněžny Marie Eleonory trvalo zhruba rok (u Augusta méně, u Josefa více). Výše uvedená korespondence je natolik obsáhlá, aby nebyla zařazena do mé diplomové práce, bude však s největší pravděpodobností předmětem mého dalšího bádání.

kartonech očíslovány, což je užitečné nejen z hlediska lepší přehlednosti, ale také kvůli citacím dopisů a jejich případné rychlé dohledatelnosti jinými badateli.

7.2 Manžel Alfréd I.

Alfréda I. Windischgrätze, manžela kněžny Marie Eleonory, můžeme jistě označit za nejznámějšího, ne-li přímo za nejvýznamnějšího představitele rodu.¹⁵⁶ Bezpochyby se o svou slávu zasloužil svými vojenskými schopnostmi. Doslova můžeme hovořit o hvězdné vojenské kariéře, kterou završil získáním nejvyšší hodnosti – polního maršála. Do povědomí českého národa však nevstoupil jako statečný voják, nýbrž jako nepřítel revolučních snah, proti kterým roku 1848 krvavě zasáhl. Právě období let 1848-1849 představuje vrchol Alfrédových vojenských i politických aktivit.¹⁵⁷ Rovněž v pozůstalosti knížete Alfréda I. Windischgrätze se k této etapě jeho života nachází primárně dokumenty vojenského charakteru a i mezi dochovanou korespondencí převažují dopisy s tehdejšími nejvyššími státními i vojenskými představiteli.¹⁵⁸

Určitou výjimku tvoří soukromá korespondence se švagrovou Luisou (Aloisií) Eleonorou kněžnou ze Schönburg-Hartensteinu, rozenou ze Schwarzenbergu,¹⁵⁹ tedy se sestrou jeho manželky Marie Eleonory. K dispozici máme několik desítek dopisů adresovaných Aloisií Alfrédovi především z období od podzimu 1848 do února následujícího roku.¹⁶⁰ Dopisů, které Alfréd své švagrové napsal, je v rodinném archivu uchováno přesně 62 (č. 138-199) a uloženy jsou v černých deskách s popiskem *62 Briefe des F-M an seine Schwägerin, Fürstin Luise Schoenburg*.¹⁶¹ První z nich napsal Alfréd v Olomouci dne 17. srpna 1848¹⁶² a všechny se s výjimkou úplně posledního dopisu z léta roku 1850 (č. 199) vyznačují černě orámovaným dopisním papírem.

---

¹⁵⁶ Hovoří o tom i HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 489.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 492.

¹⁵⁸ Více viz tamtéž, s. 493. Nelze vyloučit, že by se v těchto dopisech našly rovněž nějaké ohlasy na smrt Marie Eleonory, ale prostudování takového množství korespondence a dalších spisů by jistě vydalo na další samostatnou studii.

¹⁵⁹ Luisa Eleonora (1803-1884) – roku 1823 byla po smrti své sestry Pavlíny provdána za jejího ovdovělého muže, knížete Eduarda ze Schönburg-Hartensteinu. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, s. 133.

¹⁶⁰ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, f – dopisy od Aloisie ze Schönburg-Hartensteinu rozené ze Schwarzenbergu.

¹⁶¹ *62 dopisů F-M jeho švagrové, kněžně Luise Schönburg*. Zkratkou F-M je pravděpodobně myšleno Feldmarschall. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, g – dopisy Alfréda I. z Windischgrätzů švagrové Aloisii ze Schönburg-Hartensteinu 1848-1850.

¹⁶² V Olomouci byl kníže Alfréd I. Windischgrätz 15. října 1848 císařem povýšen na polního maršála. Koncem října ho již čekalo další tažení na Vídeň a v zimě ofenziva proti revoltujícímu Uhersku. Více např. HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 493-494.

Dopisy mezi polním maršálem a jeho švagrovou Aloisií by jistě mohly obsahovat nemalé zmínky o smrti Marie Eleonory. Snad by mohly prozradit i to, jak Alfréd I. úmrtí své manželky prožíval, ovšem můj výzkum v tomto směru zkomplikovala skutečnost, že celá tato korespondence je kompletně ve francouzštině. A jelikož tento cizí jazyk neovládám, byla jsem alespoň prozatím nucena na studium těchto dopisů rezignovat. Alespoň částečnou náhradou pro mne byly jiné dopisy, uložené ve stejném kartonu archiválií (kart. 378). Psala je svému otci princezna Matylda. Vedle toho je zde uchován také dopis jedné Matyldiny služebné adresovaný taktéž knížeti Alfrédovi I. Tento nález byl o to překvapivější, že o existenci ani uložení těchto dopisů nejsou v příslušném inventáři žádné zmínky.¹⁶³

I když vím, že jsi velmi zaneprázdněn, tak doufám, že ti moje řádky nebudou připadat nevhodné, smět ti psát, uctivý otče, je tady pro mne stále velkou útěchou a nesmírným potěšením. Těmito slovy začíná psát Matylda svůj dopis dne 10. října 1848.¹⁶⁴ O své matce se zde sice jmenovitě nezmiňuje, přesto z dikce dopisu můžeme vyčíst jistou sklíčenost nad jejím, stále poměrně nedávným, úmrtím. Slovem *tady* je myšlena Praha, kde Matylda i po smrti matky zůstala, zatímco její otec a někteří bratři plnili svoji vojenskou povinnost mimo hlavní město (konkrétně tento dopis poslala Matylda Alfrédovi do vídeňského Schönbrunnu). O tom, že princezna Matylda setrvala po smrti své matky stále v Praze, se v jiném dopise zmiňuje také její již jednou zmiňovaná přítelkyně Fanny: *Milá laskavá Matyldo! Již dlouho jsem ti chtěla napsat, avšak teprve včera jsem přes Karolínu Grün, která to napsala Elisen, dostala ujištění, že jsi zůstala v Praze.*¹⁶⁵ Matyldin pobyt v Praze do konce roku 1848 i v prvních měsících roku následujícího nám dokládají také další dopisy, které Matylda adresovala svému otci.¹⁶⁶

¹⁶³ HOFMANN, G. *Rodinný archiv Windischgrätzů 1226-1945*. Díl III. Inventář k fondu, s. 392.

¹⁶⁴ *Wenn ich dich auch sehr beschäftigt weiß, so hoffe ich doch, daß dir meine Zeilen nicht ungelegen kommen, da es für mich immer ein großer Trost und eine ungemene Freude ist, dir verehrter Vater, schreiben zu dürfen.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 1: Matylda otci dne 10. 10. 1848, Praha. Slovo *uctivý* (*drahý*) není dobře čitelné, přesto bych ho identifikovala jako *verehrter* s možnou chybou pisatelky – přehozením písmen *h* a *r*.

¹⁶⁵ *Liebe gute Mathilde! Schon lange wollte ich dir schreiben, allein ich habe erst gestern die Versicherung durch Caroline Grün, die es Elisen schrieb erhalten, daß du in Prag geblieben bist.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 519, inv. č. 2373. Matylda – soukromá korespondence. Z Arenbergu, roz. z Liechtensteínu Fransiska (1848-1876). Dopis č. 1: Fanny Matyldě dne 18. července 1848, Karlovy Vary. *Karolína* – pravděpodobně Caroline z Grünna narozena ve Vídni roku 1832; zřejmě příbuzná hraběte Karla z Grünna, o kterém se ve spojitosti s Windischgrätzí zmiňují i STEKL. H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. 165, 190 a 198. Totožnost druhé zmiňované ženy, *Elisen*, se mi zatím nepodařilo odhalit.

¹⁶⁶ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 3: 30. prosince 1848, Praha; dopis č. 4: 22. února 1848, Praha a dopis č. 5: 20. března 1849. Dopis č. 2 datován

Ve druhém z dopisů (pravděpodobně z 15. října 1848) sice Matylda o své matce také nic nepíše, přesto je toto psaní velice zajímavé, neboť z jeho obsahu vyplývá, že se krátce předtím musel Alfréd I. zastavit v Praze.¹⁶⁷ Z tohoto důvodu jsem i tento dopis do své práce zařadila, přestože se nejedná o přímý ohlas na smrt Marie Eleonory. *Nejdražší otče! Poněvadž mi teta Luisa¹⁶⁸ řekla, že si mi dovolil ti psát, tak spěchám to hned dnes učinit. Je mi nekonečně líto, že jsem nebyla vzhůru, když jsi u mne byl. Mé nejvroucnější přání je, tě opravdu brzy opět vidět. S velkým potěšením slyšíme, že jsi šťastně dorazil do Běchovic. Včera jsem ti už nemohla vyřídit, že ti August,¹⁶⁹ od kterého jsem dostala dopis, nechává ruce líbat. Já líbám ti ruku uctivě a zůstávám tvou poslušnou dcerou Matyldou Windisch-Grätz.¹⁷⁰* Dle těchto slov se Matylda musela se svým otcem setkat den před napsáním uvedeného dopisu, nejspíš tedy dne 14. října 1848. Následujícího dne brzy ráno se u ní Alfréd zastavil, pravděpodobně, aby se rozloučil, ale Matylda ještě spala. Prozatím nemám dostatek pramenů k tomu, abych mohla zrekonstruovat to, odkud kníže Alfréd do Prahy přicestoval.¹⁷¹ Každopádně z Prahy s největší pravděpodobností zamířil do Olomouce, kde byl, jak již bylo uvedeno, ještě téhož dne císařem povýšen na polního maršála. Zmíněné Běchovice naznačují, že právě odtud Alfréd cestoval vlakem, neboť v té době již tři roky spojovala tzv. severní státní dráha města Praha a Olomouc.

Se svými bolestnými pocity ze ztráty milované matky se princezna Matylda svému otci nejvíce svěřuje v dopise na sklonku roku 1848: *Nejdražší otče! Ačkoli jsem ti psala teprve před několika dny, přeci nemohu jinak, než poslat ti znovu ještě před koncem starého roku nějaké řádky, abych ti sdělila mé smutné a bolestné pocity při závěru téhož. Nemohu popsat, jak mne to bolí, když na to myslím, jak šťastni jsme byli před rokem s naší*

---

není, alespoň ne vlastní rukou Matyldy, ale na okraj dopisu byl jinou rukou dopsán datum 15. 10. Vůbec datován není poslední dochovaný dopis č. 6, ve kterém se však Matylda o pobytu v Praze přímo zmiňuje (*hier in Prag*) - více viz dále.

¹⁶⁷ Matylda sice v dopise neuvádí, odkud jej posílá, ale z dopisů, které předcházely, i těch následujících, se lze téměř s jistotou domnívat, že stále pobývala v Praze. Více viz dále.

¹⁶⁸ S největší pravděpodobností jde o již zmiňovanou Luisu ze Schönburg-Hartensteinu, švagrovou Alfréda I. Luisa bude figurovat ještě i v jiných dopisech – viz dále.

¹⁶⁹ August Josef Mikuláš Windischgrätz (1828-1910) – bratr princezny Matyldy, třetí ze synů Alfréda I. Více o něm např. STEKL, H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. passim; či HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 500-501.

¹⁷⁰ *Theuerster Vater! Da Tante Luise mir sagte, daß du mir erlauben habest, dir zu schreiben, so beeile ich mich es gleich heute zu thun. Es ist mir unendlich leid, nicht aufgewacht zu sein, als du bei mir warest. Mein innigster Wunsch ist, dich recht bald wieder zu sehen. Mit vielen Freude hörten wir, daß du glücklich in Biechowitz angekommen bist. Ich konnte dir gestern nicht mehr ausrichten, daß August von dem ich einen Brief bekommen habe dir die Hände küssen läßt. Ich küße dir ehrfurchtsvoll die Hand und bleibe deine gehorsame Tochter Mathilde Windisch-Grätz.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 2: Matylda otci pravděpodobně dne 15. října 1848.

¹⁷¹ Lze však předpokládat, že z Vídně, neboť jak již bylo uvedeno, předchozí dopis (10. října) mu dcera posílala do Schönbrunnu.

drahou a nezapomenutelnou matkou! Kdo řekl by nám tenkrát, že ona, na které naše štěstí záviselo, nebude tu více! Jak moc lituji každého okamžiku, který jí byl ztrpčen mojí vinou. Ó, můj drahý otče! Kéž bych ti jen jednou mohla poskytnout nepatrnou útěchu za ni, která nám před pár měsíci takovým strašným způsobem vzata byla. Toto je mé největší přání. Jí je nyní dobře, neboť nebe jí tak její příliš brzkou smrtí ušetřilo nejeden smutný den. Avšak jakou radost měla by nyní také, kdyby mohla vidět slávu, které dosahuješ.¹⁷² Inu, můj milovaný a laskavý otče, uctivě ti ruce líbám a zůstávám tvou tobě poslušnou dcerou, Matyldou.¹⁷³ Tato slova princezny Matyldy jsou po mém soudu dostatečně výmluvná a není tak potřeba dlouze komentovat, jak moc ztrátou svojí matky tato teprve třináctiletá dívka trpěla. Za zmínku však stojí hned úvodní slova dopisu, v nichž Matylda uvádí, že svému otci psala před několika dny. Předešlý dochovaný dopis však pochází z poloviny října. Je tedy více než jasné, že šest dochovaných dopisů, které Matylda v tomto období adresovala svému otci, je jen pouhým zlomkem této její korespondence. Zda Alfréd I. své dceři na uvedená psaní reagoval, není známo.

V dalších dvou dopisech z února a března roku 1849 se již Matylda o matce opět nezmiňuje. Otce informuje pouze o dění kolem sebe, např. o nemoci Josefíny ze Schwarzenbergu,¹⁷⁴ vyřizuje pozdravy od tety Karolíny,¹⁷⁵ nebo děkuje otci za dárek k svátku.¹⁷⁶ V posledním z dochovaných dopisů o smrti Eleonory najdeme jen nepatrnou zmínku v souvislosti s audiencí u císařovny, kterou Matylda navštívila pravděpodobně přímo v Praze ještě se svojí tetou Luisou. Matylda popisuje otci císařovninu neobyčejnou

---

¹⁷² Onou slávou Matylda pravděpodobně myslela celkové úspěšné potlačení revoluce, nebo také nedávné udělení hodnosti polního maršála.

¹⁷³ *Theuerster Vater! Obwohl ich dir erst vor einigen Tagen geschrieben habe, so kann ich doch nicht umhin, dir, noch vor dem Ende des alten Jahres einige Zeilen zu senden, um dir meine traurigen und schmerzlichen Empfindungen bei dem Schluß desselben mitzuthemen. Ich kann nicht beschreiben wie weh es mir thut; wenn ich daran denke, wie glücklich wir vor einem Jahre mit unserer theueren unvergeßlichen Mutter waren! Wer hätte uns damals gesagt, daß sie, an der unser ganzes Glück hing, nun nicht mehr sein werde! Wie sehr bereue ich jeden Augenblick, der ihr durch meine Schuld verbittert wurde! Oh! Mein theurer Vater! Könnte ich nur dir einst ein geringen Trost, für sie die uns auf eine so furchtbare Weise, vor wenig Monaten genommen wurde, gewähren! Dieß ist mein größter Wunsch. Ihr ist nun wohl, denn der Himmel hat ihr, durch ihren so frühen Tod, so manchen traurigen Tag erspart; dochwelche Freude hätte sie auch jetzt, wenn sie den Ruhm, den du geärnset, sehen könnte. Nun, lieber guter Vater, küße ich dir ehrfurchtsvoll die Hände und bleibe deine dir gehorsame Tochter Mathilde.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 3: Matylda otci dne 30. 12. 1848, Praha.

¹⁷⁴ Pravděpodobně se jedná o Josefinu ze Schwarzenbergu (1802-1881), roz. Wratislawovou z Mitrovic, manželku Karla II. ze Schwarzenbergu (1802-1858). LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, s. 356.

¹⁷⁵ Pravděpodobně se jedná o Marii Karolínu z Bretzenheimu (1806-1875), roz. se Schwarzenbergu, sestru Marie Eleonory. Tamtéž, s. 355.

¹⁷⁶ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 4: Matylda otci dne 22. 2. 1848, Praha; dopis č. 5: Matylda otci dne 20. 3. 1848, Praha.

dobrotivost a především to, jak s ní císařovna o jejich ubohé matce mluvila s velkým pochopením.¹⁷⁷

Pozdravy vyřizované knížeti Alfrédovi I. nejsou v Matyldiných dopisech ničím výjimečným. Nejednalo se přitom vždy jen o příbuzné a urozené. Např. v dopise z 10. října nechává svoji úctu knížeti vyřizovat *slečna Rosa*.¹⁷⁸ Jedná se o Rosu Kaudelku, služebnou princezny Matyldy. Její roli v knížecím domě Windischgrätzů můžeme rozpoznat především z dopisu, který poslala samotnému knížeti Alfrédovi I. dne 31. prosince 1848 z Prahy. Vyjadřuje mu zde svoji úctu a oddanost a také děkuje za udělené peníze a prosí o dále trvající platnost jejich stavu.¹⁷⁹ Zároveň vyslovuje obavu, zda si nedovoluje moc, když se na Jeho Jasnost takto obrací. *Jako omluva tohoto mého kroku může mi sloužit hlavně okolnost, že jsem po více let tak šťastná byla, má přání, pro blaho celého knížecího domu, skládat k nohám mé velevážené vládkyně, zesnulé paní kněžny. Kde je mysl tak zcela do svých nejniternějších hloubek zasažena bolestí, nejsou žádná přání více. Proto také nemohu, Vaše Jasnosti, nic jiného říci, než, že se denně ve vroucí modlitbě k Bohu obracím, prosit ho právě o onu ochranu a požehnání, které je jistě od silné přímlyvkyně, od Boha pro Vaši Jasnost doprošeno. Mé snažení vést mladou kněžnu v duchu její velevážené paní matky, může jednou nebe úspěchem požehnat a Vaši Jasnosti nechat najít v ní denně před oči kladený vzor. Dovolte Vaše Jasnosti ujištění, že si to neustále k nejvyšší cti pokládám, smět přijímat. Vaši Jasnosti hluboce uctivě oddaná služebná Rosa Kaudelka.*¹⁸⁰

O tom, že slečna Rosa Kaudelka byla služebnou Eleonořiny dcery Matyldy, svědčí i další korespondence, a sice některé z dopisů adresované princezně sestřenicí Rózou z Lobkowicz. V jednom z těchto dopisů píše Róza o jakési básni, kterou napsala a posílá ji Matyldě. Prosí ji však, aby ji neukazovala nikomu jinému, než rodině a slečně Kaudelce.

---

¹⁷⁷ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 6: Matylda otci, nedatováno. Jak již bylo jednou zmíněno výše, tento dopis musela Matylda napsat v Praze, neboť zde užila spojení *hier in Prag (tady v Praze)*.

¹⁷⁸ *Frl. Rosa*. *Frl.* je zkratka pro něm. *Fräulein* – slečna. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, dopis č. 1: Matylda otci dne 10. 10. 1848, Praha.

¹⁷⁹ Pravděpodobně myšleno tak, aby mohla nadále zůstat ve službách knížecího domu.

¹⁸⁰ *Es möge mir hauptsächlich der Umstand als Entschuldigung dieses Schrittes dienen, daß ich durch mehre Jahre so glücklich war, meine Wünsche, für das Wohl des ganzen fürstlichen Hauses, zu der Füßen meiner hochverehrten Gebieterin, der seligen Frau Fürstin niederzulegen. Wo das Gemüth so ganz in seinen innersten Tiefen dem Schmerz erfaßt ist, gibt es keine Wünsche mehr. Ich kann daher Euer Durchlaucht auch nichts anderes sagen, als daß ich täglich, in heißem Gebete mich zu Gott wende, ihn um eben jenen Schutz und Segen zu bitten, der gewiß von einer mächtigen Furttbitterin, von Gott für Euer Durchlaucht erfleht wird. Möge der Himmel mein ausfrichtiges Bemühen, die junge Frau Fürsti nim Geiste ihrer hochverehrten Frau Mutter zu leiten, einst durch das Gelingen segnen, und Euer Durchlaucht in ihr, das täglichen vor Augen gestellte Vorbild finden lassen. Genehmigen Euer Durchlaucht die Versicherung, daß ich es mir stets zur höchsten Ehre gerechnet, mich nehmen zu dürfen. Euer Durchlaucht ehrfurchtsvoll ergebene Dienerin Rosa Kaudelka.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, Rosa Kaudelka Alfrédovi I. dne 31. 12. 1848, Praha.

*Je to jen žert pro ty nejlepší známé, a velice bych se styděla, kdyby to někdo viděl.*¹⁸¹ Jindy vyřizuje Róza pozdravy od jakési Lotschi nejen Matyldě, ale právě i slečně Kaudelce. *P. S. Od Lotschi tisíce pozdravů slečně Kaudelce a tobě. Také ona cítí tu nejvřelejší účast.*¹⁸² Tato slova pochází z prvního dopisu, který Róza napsala Matyldě po smrti její matky a vyjadřuje jí v něm upřímnou soustrast. Po přečtení všech dochovaných dopisů, které během léta 1848 adresovala Róza z Lobkovic své sestřenci Matyldě Windischgrätz, jsem došla k závěru, že jmenovaná Lotschi mohla být služebnou Rózy a znát se tak dobře se služebnou Matyldy, slečnou Rosou Kaudelkovou.¹⁸³

Pozůstalost Alfréda I. Windischgrätze z revolučního období 1848-1849 sice neobsahuje velký objem osobní korespondence, ze které bychom mohli vyčíst, jak kníže smrt své ženy prožíval, avšak nalezneme zde jiné typy dokumentů, jež obsahují zmínky o této smutné události. Jedná se především o tzv. děkovné adresy, které Alfrédovi I. zaslala různá města, spolky či korporace, a oslavné básně na jeho osobu.¹⁸⁴ V adresách vyjadřují knížeti svá srdečná poděkování za potlačení revoluce (zde někdy označovanou dokonce za anarchii) a obnovení pořádku. Spolu se slovy díky nalezneme ve většině případů též pasáže poukazující na *nešťastnou a zákeřnou smrt manželky Jeho Jasnosti, statečného a vlasti oddaného knížete Alfréda I. Windischgrätze*. Vlastí je zde samozřejmě míněna rakouská monarchie.

Takovýchto děkovných adres reagujících na potlačení povstání v Praze se v Rodinném archivu Windischgrätzů nachází několik desítek. Přičemž 25 z nich má podobu stejného tištěného textu, pod kterým již následují pouze podpisy.¹⁸⁵ Dalších

---

¹⁸¹ *Es ist nur Spaß für die besten Bekannten, und ich wäre sehr beschämt, wenn es jemand sehen würde.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904). Dopis č. 12: Róza Matyldě, nedatováno. Onu zmiňovanou báseň jsem zatím bohužel nenalezla.

¹⁸² *P. S. Von Lotschi tausend Grüße an frl. Kaudelka und dich. Auch sie nimmt den wärmsten Antheil.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904). Dopis č. 10: Róza Matyldě, nedatováno. Více k tomuto dopisu viz dále.

¹⁸³ K obsahu těchto dopisů viz dále.

¹⁸⁴ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 379, inv. č. 1615. Pozdravné adresy, oslavné básně. Najdeme zde i pozdravné adresy a oslavné básně od vídeňských velkoobchodníků, řemeslníků a dalších (cca 54). Pochází především z listopadu roku 1848 a mají jednotný text, pod kterým vždy následují desítky podpisů. Uloženy jsou do černých desek se zlatým zdobením a monogramem A. W. (Alfréd Windischgrätz). Další adresy taktéž vídeňské provenience se nachází i v SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 398, 399, inv. č. 1640. Děkovné adresy různých měst a korporací v souvislosti s událostmi r. 1848.

¹⁸⁵ Tento tištěný text zní: *Podpisy k děkovné adrese pro Jeho Jasnost pána knížete Alfréda Windischgrätze zadržance vlasti. Unterschriften zu einer Dank-Adresse für Se. Durchlaucht den Herrn Fürsten Alfred v. Windischgrätz den Retter des Vaterlandes.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 379, inv. č. 1615. Pozdravné adresy, oslavné básně. Děkovná adresa v této podobě byla odeslána např. z panství kláštera Teplá, či jménem národní gardy v Plané.

přibližně 40 děkovných adres je psaných ručně a každá má své originální znění. V některých případech se jedná až o několikastránkové texty. Všechny začínají formálním oslovením, např. *Vaše Jasnosti! Nejjasnější vysoce urozený kníže! Vaše knížecí Milosti, pane polní maršále!*¹⁸⁶ Každá z adres byla na zadní straně opatřena krátkým popisem – kým, odkud a kdy byla odeslána, zároveň je dokument pojmenován jako *Dank-Adresse* a je mu přiděleno pořadové číslo. Domnívám se, že tyto popisy provedl archivář knížete Windischgrätze, neboť se všechny vyznačují jedním rukopisem a rozhodně se nejedná o označení moderní.

*Snad není nikoho, kdo by byl při této katastrofě tak těžce zasažen jako Vy. Přeci hned na jejím začátku jste podlou zákeřnou vraždou ztratil to nejdražší, co máte...! Ale to samotné nemohlo zmenšit Vaši vysokou odvahu, Vaši smělou ráznost, Vaši pevnou vytrvalost a především Vaši lidskost a ohleduplnost. Proto přijměte dvoji díky německých mužů.*¹⁸⁷ Tato slova tvoří přibližně jednu třetinu obsahu děkovné adresy, která byla ovdovělému knížeti poslána šest dní po zastřelení jeho manželky. Podpisy německých mužů, jak se sami pisatelé nazývají, byly sesbírány z oblastí kolem Ústí nad Labem. Svůj vděk a zároveň soustrast vyjádřili svému „zachránci“ muži z Ústí, Jáchymova, Teplic, Bíliny, ale i Lipska, Drážďan a dalších měst. A nebylo jich málo, tato děkovná adresa čítá přibližně na 15 stran podpisů.

Skutečnost, že ani smrt manželky neodradila knížete Alfréda I. od jeho postupu proti revolucionářům, vyzdvihuje ve svém poděkování i německý spolek z Chebu: *Bolest, připravená zákeřnou vraždou neznámého pachatele, Vás nemohla žádným okamžikem ani rozkolísat, ani odklonit z cesty, rozbil jste ji v pocitu Vašeho vysokého poslání k záchraně konstituční monarchie, k obnovení klidu a zákonnosti.*¹⁸⁸ Autor zároveň zdůrazňuje, že to pro zlomené srdce knížete musela být těžká zkouška.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ *Euer Durchlaucht! Durchlauchtigster hochgeborener Fürst! Euere fürstliche Durchlaucht, Herr Feldmarschall!* Tamtéž.

¹⁸⁷ *Wohl ist Niemand, der so schwer bei dieser tragischen Catastrophe heimgesucht wurde wie Sie. Verloren Sie doch gleich beim Beginn derselben durch niedrigen Meuchelmord das Theuerste, was Sie befaßen...! Aber selbst das konnte Ihren hohen Muth, Ihre kühnen Thatkraft, Ihre feste Ausdauer und vor Allem Ihre Menschlichkeit und Schonung nicht vermindern. Nehmen Sie deßhalb doppelten Dank deutscher Männer.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 379, inv. č. 1615. Pozdravné adresy, oslavné básně. Dank-Adresse Nr. 2, 18. 6. 1848, Ústí.

¹⁸⁸ *Der durch namenlosen Meuchelmord bereitete Schmerz sogar konnte Sie keinen Augenblick wankend machen, noch von Wege ablenken, den Sie im Gefühle Ihres hohen Berufes zur Rettung der konstitutionalen Monarchie, zur Herstellung der Ruhe und Gesetzlichkeit eingeschlagen hatten.* Tamtéž, Dank-Adresse Nr. 14, 19. 6. 1848, Cheb.

¹⁸⁹ STEKL. H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, s. 263 citují mj. slova generála hraběte Clam-Gallase, jenž hovoří o ojedinělém sebezapření, se kterým polní maršál vrátil zemi klid i přes smrt své ženy, tedy i přes hlubokou, oprávněnou a nejsvětější bolest, jenž prožíval.

Dovolte nám, Vaše Jasnosti, vyslovit ještě nejhlubší bolest nad zákeřnou vraždou spáchanou na rozzářené kněžně. Jaká vážená paní, která svojí smrtí 12. posledního měsíce, své příbuzné poprvé zarmoutila. Těmito slovy končí poděkování od žlutické národní gardy.¹⁹⁰

Všechny naznačené ohlasy na smrt kněžny Eleonory v děkovných adresách spojuje označení *zákeřná vražda (Meuchelmord)*. Tato slova jsou velice vzdálena od nešťastné náhody, která se v případě kněžnina zastřelení stále jeví jako nejpravděpodobnější. Je však pochopitelné, že aktuální prožívání situace bylo plné silných emocí a možná i touze po pomstě. Pomineme-li, že kněžna byla obecně poměrně oblíbená, musíme si uvědomit, že tato slova pochází z úst přívrženců monarchie, kteří se jasně stavěli na stranu knížete a neznámého střelce z řad jeho odpůrců označovali za vraha, ne-li rovnou za vraha zákeřného. S velkou pravděpodobností bylo takovéto vyjadřování součástí jakési propagandy jedné z bojujících stran, pomocí níž dehonestovala stranu druhou. Pro nešťastnou shodu okolností v takovémto vyhroceném pojetí není pochopitelně místo. Otázkou také je, do jaké míry vyjadřoval text těchto děkovných adres (včetně vyjádření soustrasti nad ztrátou manželky) skutečné názory pisatelů a do jaké míry šlo o formální a „očekávané“ projevy loajality. Tak či onak, rozhodně je musíme počítat mezi ohlasy na kněžninu tragickou smrt.

Za zmínku snad ještě stojí, že kníže Alfréd I. na velké množství doručených děkovných dopisů reagoval. Dne 22. června 1848 nechal vydat veřejné prohlášení tohoto znění: *Z mnohých krajin této země i z cizozemská byly mně dílem zaslány, dílem po deputacích doručeny přípisy na poděkování za potlačení nepokojů v posledních dnech událých. Vzdávaje upřímné díky za šlechetné a na mé srdce blaze působící smýšlení, cítím se z příležitosti této pohnut k veřejnému osvědčení, že jsem meč vytasiti musil toliko k potlačení veřejného vzbouření, a nikoliv k boji stran národních.*¹⁹¹ O vyjádření účasti široké veřejnosti nad smrtí jeho choti se generál nezmiňuje, snad proto, že nechce směřovat „státnickou“ rovinu svého poděkování s ryze osobní.

Jak již bylo uvedeno výše, vedle děkovných adres obdržel Alfréd I. také několik oslavných básní na jeho osobu a schopnosti. V některých z nich také nalezneme zmínky

---

¹⁹⁰ *Erlauben uns Euer Durhclaucht noch den tiefsten Schmerz über den an der verklärten Fürstin verübten Meuchelmord ausgesprechen. Welche hohe Frau unterm 12. l. M. das erste Mal durch ihrem Tod ihre Angehörigen betrübte.* Tamtéž, Dank-Adresse, 25. 6. 1848, Žlutice.

¹⁹¹ *Dodatek k otevřenému listu strany události pražských za dnů svatodušních, od hraběte Lwa z Thunu.* Praha: B. A. Crendera a Kleinbuba, 1849, s. 23.

o úmrtí jeho manželky. Pro příklad zde uvádím dílo jakéhosi Konrada Wüsta, obyvatele pražské invalidovny. Sám uvádí, že tuto báseň složil v červenci roku 1848 v důsledku červnových událostí.

*Windischgrätz ztratil svůj druhý život,
ji, manželku, kterou mu dal Bůh.*

...

*Ale Bůh se bude mstít, strašlivě soudit,
a jedem oteklé símě hubit.¹⁹²*

...

7.3 Dcera Matylda

Pro bližší prozkoumání korespondence princezny Matyldy jsem se rozhodla ze dvou důvodů. Vedle manžela jsou děti nejbližšími příbuznými a u koho jiného, než právě u nich bychom tedy měli hledat nejčtenější zmínky o smrti kněžny Marie Eleonory. Druhým důvodem byla skutečnost, že se jedná o korespondenci velice přehledně a systematicky uspořádanou.¹⁹³ Dopisy doručené Matyldě v průběhu celého jejího života jsou rozděleny do 44 kartonů a pocházejí od více než tisícovky různých korespondentů, přičemž přibližně u tří desítek z nich by se dle inventáře měly nacházet také dopisy z roku 1848.¹⁹⁴

Milovaná Matuscherl! Teprve dnes jsme se od tety Luisy¹⁹⁵ dozvěděli o velkém neštěstí, které Vám Bůh přisoudil. Můžeš tušit, jak srdečná je naše účast, jak hluboce sdílíme Vaši bolest o tuto nenahraditelnou matku. Bůh dej jen tvému ubohému otci a Vám moc a sílu snést tuto bolest. Moje milovaná, ubohá Matuschl, myšlenky na tebe mne nesmírně bolí! Jak andělsky dobrotivá byla tvoje matka ke všem, které znala, každý, kdo ji obklopoval, uctíval ji. Také k nám byla vždy tak láskyplná, a její vzpomínka zůstane nám navěky drahá. Velmi ráda bych nyní byla s tebou, milovaná Mischetti, snad by ti dělalo

¹⁹² *Windischgrätz verlor sein zweites Leben, Sie, die Gattin, die ihm Gott gegeben. Aber Gott wird rächen, schrecklich richten, und die giftgeschwollene Saat vernichten.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 379, inv. č. 1615. Pozdravné adresy, oslavné básně. Oslavná báseň, Konrad Wüßt, červenec 1848, Praha.

¹⁹³ Orientaci v této korespondenci navíc usnadňují dochované elenchy. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 516-518, inv. č. 2347-2349. Matylda - elenchy k soukromé korespondenci.

¹⁹⁴ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 519-562, inv. č. 2350-3384, Matylda – soukromá korespondence. Srov. HOFMANN, G. *Rodinný archiv Windischgrätzů 1226-1945*. Díl III. Inventář k fondu, s. 436-474.

¹⁹⁵ Opět se s největší pravděpodobností jedná o již několikrát zmiňovanou Luisu ze Schönburg-Hartensteinu, sestru Marie Eleonory (viz výše).

*dobře mít někoho, s kým můžeš plakat a kdo sdílí tvůj žal. Moji sourozenci¹⁹⁶ tě libají tisíckrát. Buď zdráva! Bůh Vám žehnej a ochraňuj Vás! Tvoje něžně tě milující sestřenice Róza.*¹⁹⁷

Tímto dopisem reagovala na smrt své tety šestnáctiletá Róza z Lobkowicz, dcera Marie Anny Bertý rozené Schwarzenbergové, sestry kněžny Marie Eleonory.¹⁹⁸ Některé z dopisů Rózy sestřenici Matyldě byly již zmíněny v předchozí podkapitole. Zdá se, že vzájemná korespondence těchto dvou mladých dam byla poměrně čilá. Jak již bylo konstatováno, v pozůstalosti princezny Matyldy nacházíme vesměs dopisy doručené, takže bohužel nevíme, jak Matylda na milá soustrastná slova své sestřenice reagovala. Pokud bychom měli posoudit charakter výše uvedeného dopisu, je zcela zřejmé, že se jedná o psaní poměrně osobní. Můžeme tak soudit i z oslovení, která Róza pro svoji sestřenici používá a několikrát je během psaní znovu a znovu opakuje - *liebes Matuscherl, Matuschl, Mischettl*¹⁹⁹ - jako by chtěla ještě více zdůraznit to, jak hluboce s Matyldou soucítí. Tento dopis není datován, přesto je z jeho znění patrné, že se jedná o bezprostřední ohlas na smrt kněžny Eleonory, musel být tedy napsán ihned poté, co se o této tragédii dozvěděli příbuzní Lobkowiczové v Hoříně.²⁰⁰

Do září roku 1848 je dochováno ještě dalších pět dopisů, které Róza poslala Matyldě, v žádném z nich už se ovšem o smrti Marie Eleonory nezmiňuje, což je poněkud překvapivé, ale je pravděpodobné, že se všechny dopisy nedochovaly. Róza jinak většinou srdečně děkuje za dopis od Matyldy a nabádá jí, aby jí psala co možná nejpilněji.²⁰¹ Často se zmiňuje o svých sourozencích, především sestřích Zdeně a Hedvice (*Wiga*). Vypráví,

---

¹⁹⁶ Róza měla dva bratry a čtyři sestry. Více viz Genealogie české šlechty, z Lobkowicz. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://patricus.info/Panstvo.htm>>. Pro nás jsou nejdůležitějšími sestry Zdena a Hedvika, o jejichž korespondenci bude pojednávat následující podkapitola.

¹⁹⁷ *Liebes Matuscherl! Erst heute erfahren wir durch Tante Luise das große Unglück, welches Gott über Euch verhängt hat. Wie warm unser Antheil daran ist, wie tief wir Euren Schmerz um diese unersetzliche Mutter theilen, kannst du dir denken. Gott gebe nur deinem armen Vater und Euch die Kraft und Stärke diesen Schmerz zu ertragen. Mein armes, liebes Matuschl, der Gednake an dich thut mir unendlich weh! Wie engelgut war deine Mutter für Alle, die sie kannten, jeder, der sie umgab verehrte sie. Auch für uns war sie immer so liebevoll, und ihr Andenken wird uns ewig theier bleiben. Ich wäre sehr gern jetzt mit dir, liebes Mischettl, vielleicht thäte es dir wohl jemanden zu haben, mit dem du weinen kannst, und der deinen Kummer theilt. Meine Geschwister küssen dich tausendmal. Lebe wohl! Gott segne und beschütze Euch! Deine dich zärtlich liebende Cousine Rosa.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904). Dopis č. 10: Róza Matyldě, nedatováno.

¹⁹⁸ M. A. Berta provdána za Augusta Longina z Lobkowicz (viz výše).

¹⁹⁹ Patrně se jedná o jakási familiární oslovení, která mohla vzniknout již v dětství.

²⁰⁰ Obec Hořín nedaleko Mělníka, zde jedno ze zámeckých sídel Lobkowiczů (viz výše).

²⁰¹ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904). Dopis č. 11: Róza Matyldě, 29. 6. 1848, Hořín.

jak s nimi tráví svůj volný čas (např. v případě teplého počasí koupáním v Labi),²⁰² nebo jak probíhá sklizeň.²⁰³

Vedle Rózy z Lobkowicz vyjádřila Matyldě svoji upřímnou soustrast ještě řada jejich blízkých přítelkyň. Pro představu uveďme dopisy ještě dvou z nich. *Nemusím ti říkat, jak moc mne smrt tvé milované matky rmoutí; znám tě velice dobře na to, abych nevěděla, jak hluboce budeš toto neštěstí prožívat. Připadá mi opravdu jako hezký sen vidět tě s ní u nás v Praze. S velkým potěšením vzpomínám na příjemné večery, které jsme společně strávili u Černínů nebo Kinských. To byly ještě dobré časy oproti těm nynějším.*²⁰⁴ Toto píše své přítelkyni Matyldě přibližně měsíc po Eleonořině smrti již zmíněná Fanny. Dobrými časy nemůže pravděpodobně myslet nic jiného, než období před touto nešťastnou událostí a možná i celkově klidnější dobu před vypuknutím revolučních bouří. O tom, že Matylda s matkou Eleonorou trávily v Praze večery i často celé dny u svých přátel svědčí i zápisy v Matyldině deníku. Např. dne 7. června 1848 si poznamenala: *Večer jsme jeli s matkou, tetou Karolínou, tetou Luisou a Josefem ke Kinským do zahrady, tam jsem se opravdu dobře bavila.*²⁰⁵

Některé z ohlasů na smrt kněžny Eleonory se objevují i v pozdější době. V dopise, jenž adresovala své drahé přítelkyni Matyldě Filipína Thun v říjnu roku 1848 sice nenacházíme přímá slova o tomto tématu, přesto lze vytušit jistou souvislost se smutným obdobím po smrti Matyldiny matky: *Drahá přítelkyně! Nejsrdečněji ti děkuji za tvůj milý a přátelský dopis, který mi způsobil ohromnou radost. Už dlouho jsem ti, moje laskavá Matyldo, chtěla napsat nějaké řádky, avšak jsem nevěděla, jestli by ti to nebylo nepříjemné, proto mě tvůj dopis velice mile překvapil.*²⁰⁶

---

²⁰² SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904). Dopis č. 13: Róza Matyldě, 9.7.1848, Hořín.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ *Ich brauche dir nicht zu sagen wie sehr mich der Tod deiner geliebten Mutter kränkte; ich kenne dich zu gut dazu als ich nicht wüßte wie tief du dieser Unglück gefühlt haben wirst. Es kommt mir wirklich wie ein guter Traum vor dich mit ihr bei uns in Prag gesehen zu haben. Mit grosser Freude erinnere ich mich an die angenehmen Abende die wir miteinander bei Czernin und Kinsky zu brachten. Dieß waren noch gute Zeiten gegen den jetzigen.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 519, inv. č. 2373. Matylda – soukromá korespondence. Z Arenbergu, roz. z Liechtensteinu Fransiska (1848-1876). Dopis č. 1: Fanny Matyldě dne 18. července 1848, Karlovy Vary.

²⁰⁵ *Abend mit Mutter, T. Karoline* (pravděpodobně sestra Eleonory Marie Karolína, provdaná kněžna z Bretzenheimu, 1806-1875, viz LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, s. 355), *T. Luise* (sestra Eleonory, viz výše) und Joseph (Matyldy bratr, viz výše) *zu Kinsky in den Garten gefahren, mich dort recht gut unterhalten.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 513, inv. č. 2345. Matylda – deníky, vzpomínky. Deník rok 1848, zápis 7. června 1848, s. 82-83.

²⁰⁶ *Theuere Freundin! Herzlichst danke ich dir für deinen lieben freundlichen Brief, welcher mir eine ungemaine Freude verursachte. Schon längst wollte ich dir meine gute Mathilde, einige Zeilen schreiben, jedoch wüßte ich nicht ob es dir nicht unangenehm wäre, daher überraschte mich dein lieber Brief sehr*

Doposud byly zmíněny čtyři z pěti sester kněžny Marie Eleonory - Pavlína, Luisa, Karolína a Anna Berta. Poslední Eleonořinou sestrou, která v dochovaných pramenech taktéž figuruje, je Marie Matylda.²⁰⁷ Dne 30. června 1848 poslala z Vídně své jmenovkyni, neteři Matyldě, tento dopis: *Moje milované, ubohé dítě, děkuji za tvoje řádky z 24. Ztratila jsi tu nejlepší matku, kterou, kdo znal, musí ji oplakávat s tebou. Nebude nikdy nahrazena, taková další matka neexistuje. Všechny tvoje snahy musí se nyní upnout k tomu, abys skrze lásku poskytla tvému otci útěchu. Obejmi ho něžně ode mne a vyznej také svému bratru Alfrédovi ode mne opravdu hodně přátelského.*²⁰⁸ Dále se Marie Matylda zajímá, zda má její neteř nějaké zprávy o bratrech z armády, neboť, jak již bylo zmíněno výše, tři Matyldini bratři byli v té době na válečném tažení v revoluční Itálii.

Porovnáme-li tento dopis s dopisy předchozími, jenž princezna Matylda obdržela od svých přítelkyň, můžeme si povšimnout jejich lehce odlišné dikce. Matylda Schwarzenberg píše z pozice tety a zároveň starší a moudřejší osoby, její slova tedy působí poněkud rozvážněji a při této příležitosti ukládá své neteři, jak se má chovat. *Bud' zdráva moje milovaná, dobrá, malá. Bůh tě ochraňuj – miluji tě z celého mého srdce. Tvoje teta M. S.*²⁰⁹

7.4 Neteř Zdeňka z Lobkovicz

V rodinném archivu Windischgrätzů se nachází i několik písemností, které členům tohoto rodu nepatří. Tyto archiválie se sem dostaly např. sňatkem, darováním, navrácením apod.²¹⁰ Pravděpodobně právě posledním jmenovaným způsobem se do fondu rodu Windischgrätzů dostala část pozůstalosti Zdeňky z Lobkovicz, neteře kněžny Marie Eleonory, obsahující dopisy právě od Eleonory a také jejího manžela Alfréda I.²¹¹ Po excerpici příslušného kartonu jsem zjistila, že mimo ně se zde nachází také dopisy, jež

---

angenehm. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 541, inv. č. 3210. Matylda – soukromá korespondence. Z Thunu Filipina (1848-1904). Dopis č. 1: 24. října 1848, Söllheim. Söllheim se nachází nedaleko Salzburgu.

²⁰⁷ Marie Matylda Tereza (1804-1886) byla tělesně postižená a nikdy se neprovdala. Více viz LENDEROVÁ, M. *Tragický bál*, s. 354-355. Tamtéž, s. 354-355 i rodokmen všech sourozenců Marie Eleonory.

²⁰⁸ *Mein gar liebes, arme Kind, dank für deine Zeilen v. 24. Du hast die beste Mutter verloren, die man, der sie kannte, mit dir beweinen muß. Sie wird nie ersetzt werden, eine solche Mutter gibt gar nicht mehr. Alle deine Bemühungen müssen jetzt dahin gehen deinen armen Vater durch Liebe Trost zu geben. Umarme ihn zärtlich v. mir, aussage auch deinen Bruder Alfred recht viel freundschaftliche von mir.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 540, inv. č. 3138. Matylda – soukromá korespondence. Ze Schwarzenbergu, Matylda (1848-1886). Dopis č. 1: Matylda Schw. Matyldě W. dne 30. června 1848, Vídeň.

²⁰⁹ *Lebe wohl, meine liebe, gute kleine. Gott schütze dich – ich liebe dich v. ganzem Herzen. Deine Tante M. S.* Tamtéž.

²¹⁰ HOFMANN, G. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, s. 519.

²¹¹ Tamtéž, s. 523.

Zdeňce adresovala její sestra Hedvika, budoucí manželka Eleonořina syna Alfréda II. V některých z těchto dopisů nacházíme poměrně obsáhlé reakce jak na smrt Marie Eleonory, tak i na celkové dění v hlavním městě. Poněvadž v tomto případě nepochází adresát ani odesílatel původem z rodu Windischgrätzů, jsou tyto dopisy zajímavým svědectvím o tom, jak byla kněžnina smrt vnímána v jiném šlechtickém rodě, i když v tomto případě v rodě příbuzensky propojeném.

*Ale! Co všechno neslyšíme o Praze! Máme opravdu starost! Od včerejšího odpoledne sem nedorazil ani spěšný vůz, ani dostavník a možná tě tedy nezastihne ani toto psaní, moje Zdeňko. Ach Bože! Takže i v Praze barikády! Ó ti Vídeňané! Co všechno nemají na svědomí! Včera sem dorazil Valenta se zprávou, že v Praze má být postaveno 84 barikád, rozestavěné kanóny, armáda v celé Celetné ulici a kolem generálního velitelství, vše v tom nejstrašnějším zmatku, všechno proti strýci Alfrédovi.²¹² Tento ustaraný dopis poslala Hedvika (Wixa)²¹³ den po vypuknutí revoluce, tedy 13. června, své sestře Zdeňce do Prahy, kde ta v té době pobývala. Zmíněný Valenta byl pravděpodobně nějaký známý Lobkowiczů v Hoříně či přímo jejich sluha. Hedvika popisuje, jak se 12. června vydal do Prahy, aby zde hledal kojnu pro své dítě, ale musel to kvůli stavbě barikád a také z obavy, že by se přes uzavřenou bránu již nemusel dostat zpět ven z města, vzdát. Z hlediska našeho tématu stojí za pozornost zvolání *Ubohá teta Eleonora!*²¹⁴ Hedvika se v dopise obává i o bezpečí dalších lidí (*Woots, Gisel, Wüps*), jejichž bližší totožnost se mi zatím nepodařilo určit, pravděpodobně půjde o další příbuzné či přátele rodiny. *Vůbec nic o vás nevíme. Jestli je to alespoň trochu možné, ozvi se nám. My sice**

---

²¹² *Aber! Was hören wir nicht Alles von Prag! Wir sind eigentlich recht besorgt. Seit gestern Nachmittags ist weder Eilwagen noch Stellwagen hier angekommen, und vielleicht erreicht sich auch dieses Schreiben nicht, meine Zdenka. Ach Gott! Also auch in Prag Barrikaden! Oh die Wiener! Was liegt nicht Alles auf ihrem Gewissen. Gestern kam Valenta mit der Nachricht hier an, in Prag seien 84 Barrikaden aufgebaut worden, Kanonen aufgestellt, Militär in der ganzen Zeltenegasse und um General-Kommando, Alles in der fürchterlichsten Aufregung, Alles gegen Onkel Alfred.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 705, inv. č. 4198. Zdeňka z Lobkovic. Dopis: Hedvika (Wixa) Zdeňce dne 13. června 1848, Hořín.

²¹³ Marie Hedvika Karolína (zvaná Wixa) roz. z Lobkowicz (1829-1852) byla roku 1850 provdána za Alfréda II. Windischgrätze (viz výše), zemřela však již dva roky po svatbě – roku 1852 v Tachově. Zanechala po sobě syna Alfréda (III.). Pochována je v rodinné hrobce v Kladrubech. Více viz STEKL. H.; WAKOUNIG, M. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus*, passim. V dopisech sestře Zdeňce se podepisuje nikoliv jako Hedvika, nýbrž jako Wixa.

²¹⁴ *Arme Tante Eleonore!* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 705, inv. č. 4198. Zdeňka z Lobkovic. Dopis: Hedvika (Wixa) Zdeňce dne 13. června 1848, Hořín.

*doufáme, že tyto zprávy jsou přehnané, ale každopádně se děje něco, co by mohlo skončit krvavě, a já se obávám, že maminka se v tom utvrzuje.*²¹⁵

Jak již bylo několikrát naznačeno, sestry Hedvika, Róza a Zdeňka z Lobkowicz, byly neteřemi kněžny Marie Eleonory, dcerami její sestry Marie Anny Berty. V dopise Zdeňce se Hedvika o matce nejednou zmiňuje. Uvádí, že předchozí den zůstala matka doma a nešla s nimi ven, protože se cítila slabá. Nechtěli ji špatnou zprávou o událostech v Praze ještě více rozrušit, vše jí oznámili až 13. června ráno.²¹⁶

Další dochovaný dopis adresovaný Zdeňce nacházíme až s týdenním odstupem. Jeho značná část je opět věnována pražským událostem. Z obsahu vyplývá, že Hedvika dostala od Zdeňky konečně poštu a mohla tak zjistit, že je v pořádku. Děkuje Bohu, že předchozí strašné dny přečkali všichni ve zdraví a doufá, že už se nebudou nikdy opakovat. Znovu se vrací také ke svým obavám, které měla o svoji sestru a o jejího milovaného, kterého označuje *Law*.²¹⁷ *Jak moc jsem na tebe myslela, moje sestřičko, a na milého, přemilého Law. Teprve v takovýchto momentech člověk vidí, jak miluje ostatní.*²¹⁸

Vraťme se ještě k Hedvičině zvolání na adresu Eleonory. Není zcela patrné, zda již tehdy přesně věděla, co vše se stalo. Bylo by jistě podivné, kdyby na smrt své (dle všeho oblíbené) příbuzné reagovala pouze jednou větou, zvláště když vezmeme v potaz následující dopis, kde již tuto tragickou událost komentuje obšírněji: *Ale jak těžce zasáhl osud ubohého strýce! Myslím často na to, jestli bude někdy uzdravena tato rána, která mu byla v tak hrozných chvílích způsobena. Obávám se, že ne, neboť teprve až bude nastolen klid, teprve tehdy bude opravdu cítit, co s tetou ztratil...*²¹⁹ Je tedy možné, že jmenovaný Valenta přinesl 12. června z Prahy pouze zvěst o tom, že byla kněžna Eleonora zraněna,

---

²¹⁵ *Wir wissen gar nichts von euch. Wenn es nur halbwegs möglich ist, so gib uns Nachricht. Wir hoffen zwar, man hat übertrieben, aber es ist jedenfalls etwas los, das blutig enden könnte, und ich fürchte Mama agitirt sich.* Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Pravděpodobně se jedná o muže Zdeňky, ale díky užití této přezdívky, či možná domácího oslovení, to nelze s jistotou určit. Zdeňka z Lobkowicz se provdala v květnu roku 1848 ve Vídni za Josefa Františka Karla z Lobkowicz (1803-1875). Genealogie české šlechty, z Lobkowicz. [online]. [cit. 2014-06-29]. Dostupné z: <<http://patricus.info/Panstvo.htm>>.

²¹⁸ *Wie viel habe ich an dich gedacht, meine Schwesti, und an den lieben, lieben Law. In solchen Momenten sieht man erst, wie man die Andere lieb hat.* SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 705, inv. č. 4198. Zdeňka z Lobkovic. Dopis: Hedvika (Wixa) Zdeňce dne 19. června 1848, Hořín.

²¹⁹ *Wie hart aber traf das Schicksal den armen Onkel! Ich denke mir oft, ob je diese Wunde heilen wird, die ihm in einem so schrecklichen Augenblick ist beigebracht worden. Ich fürchtete daß nicht, denn erst wenn die Ruhe wird eingetreten sein, da wird er erst recht fühlen, was e ran der Tante verloren hat.* Tamtéž.

nikoli zabita a že by se smutnou zprávu o kněžnině smrti dozvěděli v Hoříně až o něco později.²²⁰

---

²²⁰ Popř. mohl Valenta pouze informovat o nepokojích a toto zvolání *Ubohá teta Eleonora!* mohlo být pouze politováním manželky vrchního velitele vojsk, knížete Alfréda I. Windischgrätze, který musí proti revolucionářům zasáhnout a riskuje tak svůj život.

8 Deníkové záznamy

Osobních deníků se v případě nejbližších příbuzných kněžny Marie Eleonory, tedy dětí a manželka, mnoho nedochovalo, nebo alespoň ne těch, které by obsahovaly záznamy za rok 1848. Nacházíme spíše deníky pro období dřívější, nebo naopak pozdější, jako např. u Eleonořiných synů Viktorína a Alfréda II. V případě Alfréda se jedná o poměrně úctyhodný počet čtrnácti deníků, ovšem až z let 1853-1867.²²¹ Žádný deník popisující události roku 1848 nenacházíme ani u kněžnina manžela. Deník, který záznamy z roku 1848 obsahuje a je badatelům k dispozici, pochází z pera již několikrát zmíněné Eleonořiny dcery Matyldy.²²²

Princezna Matylda si své deníky vedla s každodenní pravidelností. V roce 1848 nevynechala v prvních pěti měsících ani jeden den. Je však třeba konstatovat, že tyto zápisy nejsou nijak obsáhlé, většinou se jedná jen o několik strohých vět, ve kterých Matylda popisuje svůj denní program – mše, procházky, návštěvy apod. Tato pravidelnost zápisů končí 10. červnem, tedy dva dny před smrtí matky. Poté si Matylda do svého deníku zaznamenala: *Od neděle opět do neděle vše v mém hrozném svatodušním týdnu není zapsáno. Teprve v sobotu 17. června začíná deník znovu.*²²³ Ovšem ani 17. června neobnovila své běžné zápisy, pouze do sloupečku pod sebe vypsala číslice – data od 17. června do 3. července. K nim udělala jakousi svorku s konstatováním: *Neustále na hradě nic zvláštního.*²²⁴ Hradem se bezesporu myslí Hradčany, kam se Alfréd I. patrně i se svojí rodinou v noci ze 14. na 15. června uchýlil²²⁵ a kde tedy pravděpodobně Matylda trávila několik dní po smrti své matky. K uvedenému výčtu dat Matylda ještě připojila krátký popis, který je psaný pouze tužkou a kvůli tomu lze jen těžko přečíst. Rozluštit se mi podařilo jen několik slov, ze kterých vyplývá, že Matylda nejspíš chtěla zdůvodnit, proč se ještě neuchýlila k běžnému zapisování.

Další „běžný“ zápis nalezneme až k úterý 4. července 1848. Matylda se v něm zmiňuje o mši, kterou navštívila dopoledne ve smuteční kapli, a také o bratru Josefovi, se kterým se viděla kolem poledne. K Josefovi je zde ještě jedna poznámka: *V půl šesté Josef*

²²¹ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 443-444, inv. č. 1691. Alfréd II. - deníky.

²²² SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 513, inv. č. 2345. Matylda - deníky, vzpomínky. Deník rok 1848.

²²³ *Von Sonntag an bis wieder zum Sonntag ist alles in meiner schrecklichen Pfingstwoche beschrieben nie erst am Samstag den 17. Juni fängt das Tagebuch wieder an.* Tamtéž, s. 83-84.

²²⁴ *Fort in der Burg nichts merkwürdiges.* Tamtéž, s. 84.

²²⁵ BAJEROVÁ, A. *Z české revoluce*, s. 49.

s Luisou²²⁶ cestovali zesnulého anděla do Tachova.²²⁷ Tato věta je poněkud krkolomná, ale její hlavní smysl je zcela zřejmý. Dne 4. července byl z Prahy vypraven povoz s rakví vezoucí tělo zesulé kněžny Marie Eleonory do Tachova.²²⁸ Josef spolu s tetou Luisou odcestovali tedy podle všeho do Tachova taktéž. V případě Josefa se to zdá být logické, vždyť se i o šest dní později zúčastnil pohřbu své matky,²²⁹ ale jak to bylo v případě Eleonořiny sestry Luisy, nevíme. O její účasti na pohřbu jsem zatím neobjevila žádný doklad.

Deníkové záznamy princezny Matyldy se během několika následujících dní vrátily do starých kolejí. Matylda se opět začíná zmiňovat o svých aktivitách, které byly tvořeny znovu především procházkami a návštěvami příbuzných a přátel. Ani ke dni pohřbu její matky zde nemáme žádnou zvláštní poznámku, což je samozřejmě poněkud překvapující. Matylda si zapsala pouze to, že si brzy ráno vyšla ven, ale večer musela kvůli dešti zůstat doma.²³⁰

Poslední Matyldinou zmínkou, kterou možná můžeme dát do souvislosti se smrtí její matky, je věta, kterou si do svého deníku zapsala na závěr dne 24. prosince 1848: *Večer doma a smutná.*²³¹ Tato slova byla velmi pravděpodobně odrazem prvních Vánoc strávených bez své milované matky.

---

²²⁶ S největší pravděpodobností jde o již několikrát uvedenou sestru Eleonory, Luisu ze Schönburg-Hartensteinu (viz výše).

²²⁷ *Am 1/2 6 Joseph mit Luise des verstorbenen Engels nach Tachau gereist.* Tamtéž, s. 50.

²²⁸ Více viz RUBÁŠOVÁ, S. *Poslední rozloučení*, s. 11.

²²⁹ Viz výše.

²³⁰ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 513, inv. č. 2345. Matylda - deníky, vzpomínky. Deník rok 1848, s. 86.

²³¹ *Abend traurig und zu Hause.* Tamtéž, s. 236.

9 Výroční zádušní mše

Anniversarium, neboli den výroční, je označení pro zádušní mši, která se slouží za zemřelého na základě nadace nebo zvláštního nařízení v den výročí jeho úmrtí. Zpravidla se jedná o zpívanou smuteční mši, ovšem připouští se i tzv. tichá. Konání zádušních mší v katolické liturgii je známo již v 8. století, k jeho ustálení poté došlo přibližně ve století 12.²³²

Již ve své závěti žádala kněžna Eleonora o *každoroční* konání několika zádušní mši *po věčné časy*, nikoliv však za svoji osobu, ale za tři zesnulé příbuzné – dceru Aglaeu (†1845), matku Pavlínu kněžnu ze Schwarzenbergu (†1810) a sestru Pavlínu kněžnu ze Schönburg-Hartensteinu (†1821).²³³ Sloužení výročních zádušních mší za zemřelou kněžnu Marii Eleonoru bylo – pokud je mi známo – ustanoveno až jejím vnukem knížetem Alfrédem III. u příležitosti přenesení jejich ostatků z Tachova do Kladrub.²³⁴ Toto nařízení bylo potvrzeno výnosem ústřední kanceláře ve Vídni dne 7. prosince 1886.²³⁵ Mše za zemřelou kněžnu Marii Eleonoru měla být každoročně sloužena 12. června v sídle kladrubského panství.

Den úmrtí měl být každoročně připomínán i v případě dalších devíti příslušníků rodu, kteří byli do nově zřízené kladrubské hrobky přemístěni (viz Tab. 3).²³⁶ Všechny tyto výroční bohoslužby měly být konány ve velkém „zámeckém“²³⁷ kostele, nebo v případě přítomnosti některého ze členů rodu přímo v pohřební kapli. Na prosbu místního faráře stanovila arcibiskupská konsistoř v Praze dne 23. března 1887 rozpočet (podepsaný generálním vikářem A. Horou a kancléřem Fr. Hrádkem) na vyplácení kněze, kostelníka,

---

²³² Ottův slovník naučný, 2. díl, s. 411. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <<https://archive.org/stream/ottvslovnknauni34ottogoog#page/n447/mode/2up>>.

²³³ ...*alljährl....auf immerwährende Zeiten*. SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1684. Majetkové záležitosti. Opis závěti, s. 1-2.

²³⁴ Viz podkapitola 2.2 Přesun ostatků. Není však vyloučeno, že se do té doby konaly výroční zádušní mše za kněžnu Eleonoru v Tachově, či na jiném panství rodu. To se mi ovšem zatím z dostupných pramenů nepodařilo potvrdit.

²³⁵ Výnos č. 369. SOkA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarraumes Schloss Kladrau 1836-1945, s. 21.

²³⁶ Tamtéž. Porovnáme-li počet stanovených anniversarií s celkovým počtem přemístěných rakví, zjistíme, že za tři zemřelé (korunního prince Alfréda, prince Paula a princeznu Wilhelminu) konání zádušních mší ustanoveno nebylo. O důvodu zápis v kronice nehovoří.

²³⁷ Poté, co se kladrubský klášter stal v první polovině 19. století majetkem knížecí rodiny Windischgrätzů, začal být nazýván zámek. Toto označení se mezi místními obyvateli udrželo dodnes.

ministranta a dalších osob za jejich úkony v rámci příprav a samotného průběhu zádušní mše (viz Tab. 4).²³⁸

Tab. 3: Zádušní mše stanovené Alfrédem III. ke sloužení v Kladrubech²³⁹

24. ledna	hrabě Josef Mikuláš
21. března	kníže polní maršál
28. března	hrabě Karl Raimund
28. dubna	kníže Alfréd
12. června	kněžna Eleonora
6. července	princezna Aglae
26. srpna	hraběnka Leopoldina
3. října	princ Viktorín
19. října	korunní princezna Hedvika
8. listopadu	princ Ferdinand

²³⁸ SOKA Tachov. FÚ Pozorka – nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945, s. 22. Částečně cit. dle SOKA Tachov. Steiner R. V., kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970, s. 13.

²³⁹ Na základě výše uvedených pramenů sestavila autorka.

Tab. 4: Rozpočet na jednotlivé úkony spojené s konáním anniversarií²⁴⁰

povinnost	kněz	kostel	ředitel kůru	šlapač měchů	kostelník	ministrant	celkem
za zpívané requiem s varhanami	2 zl.	1 zl.	80 kr. 50 kr.	20 kr.	36 kr.	10 kr.	4, 96
za pohřeb při vycházení mimo kostel	1 zl.	40 kr.	50 kr.		20 kr.		2, 10
za sestavení a výzdobu tumb ²⁴¹		3 zl.			2 zl.		5
za každé světlo hořící u tumb po 15 krejcarech, tedy za 16 světel		2 zl.40 kr.					2, 40
za zpěváka nebo hudebníka při requiem 90 krejcarů = polovina částky pro ředitele kůru, tedy pro 4 zpěváky			3 zl. 60 kr.				3, 60
celkem	3	6, 80	5, 40	0, 20	2, 56	0, 10	18, 06

Z výše uvedených údajů vyplývá, že na výročí úmrtí Marie Eleonory i na každá výročí další bylo z knížecí pokladny uvolněno celkem 18 zlatých a šest krejcarů (tedy ročně celkem desetinásobek této částky).

Po jakou dobu bylo v bývalém klášterním kostele v Kladrubech každoročně vzpomínáno na zemřelou kněžnu Eleonoru, se mi prozatím z dostupných pramenů zjistit nepodařilo, čistě hypoteticky lze však předpokládat, že tomu tak mohlo být až do konfiskace majetku Windischgrätzů po druhé světové válce.²⁴² Jiné zmínky o konání výročních mší k datu úmrtí kněžny Eleonory jsem prozatím v žádné jiné kronice nenalezla. Je ale možné, že další zádušní mše v rámci tohoto anniversaria mohla být sloužena, popř. také na více let ustanovena, i na dalších panstvích Windischgrätzů jak v Čechách, tak i za hranicemi naší země.²⁴³

²⁴⁰ Taktéž. Částky jsou uvedeny v řádech zlatých a krejcarů.

²⁴¹ Tumba je středověký a později renesanční náhrobek ve tvaru položeného hranolu. Zde tumbou pravděpodobně myšlen katafalk.

²⁴² Tato domněnka se vztahuje i na ostatní dny výročí, přičemž v průběhu let mohla přibývat ještě výročí nová za další zemřelé členy rodiny, kteří byli v Kladrubech pochováni.

²⁴³ Viz Úvod.

10 Básnická tvorba

V průběhu výzkumu ohlasů byly objeveny dvě básně, jež jsou taktéž reakcí na tragickou smrt kněžny Marie Eleonory Windischgrätz. První z nich nese název *Bolestné pocity nad hrobem kněžny Eleonory Windisch-Grätz, rozené princezny Schwarzenberg, usmrčené při událostech posledně uplynulého času v Praze*. Jejím autorem je císařsko-královský důstojník a vojenský úředník v Praze Maximilian Carl Kaskell. Toto básnické dílo vyšlo tiskem roku 1850.²⁴⁴

Druhá z básní je uložena v pozůstalosti Eleonořina manžela Alfréda I., a to hned ve dvou provedeních,²⁴⁵ které se od sebe v nepatrných detailech liší (např. v interpunkci či v použití některých výrazů), ovšem obsah a smysl jednotlivých veršů zůstává zachován. Proto zde přináším překlad jen jedné z těchto dvou variant.

Poddaným kněžny²⁴⁶

Po Letnicích 1848

Vy znáte ten dóm – mu klenbou obloha je,
a smělé sloupoví daleko dosahuje,
tam od Šumavy, kde se Javor zdvíhá,
až tam, kde Sněžka do oblak šplhá;

***

V tom dómu rakev ční, již pro hrob vystrojili,
k té rakvi přijde kníže se svou velitelskou holí,
a truchlících čtyři milióny stojí kol něho,
pak bezhlasně odchází průvod s rakví jeho.

***

---

²⁴⁴ KASKELL, Maximilian Carl. *Schmerz-Gefühle an der Gruft der unter den Ereignissen letztverflossener Zeit zu Prag getödteten Fürstin Eleonore Windisch-Grätz, gebornen Prinzessin Schwarzenberg*. Praha: Gottlieb Haase Söhne, 1850.

²⁴⁵ SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 381, inv. č. 1618. Miscellanea, Den Manen der Fürstinn! V obou případech je pod básní podepsán jistý Leonhard Gamsenberg. Zda však jde o v té době žijícího spisovatele Leonarda von Gamsenbergera se mi prozatím z dostupných pramenů a literatury nepodařilo potvrdit ani vyvrátit.

²⁴⁶ Přepis německého originálu viz příloha 8/.

Kdo v rakvi leží? Koho si smrtka tady vyvolila? –
zde choť knížetova, jež tak dobrá_zbožná byla,
jež lásku ve věrném srdci mateřském měla hojnou
tam v rakvi odpočívá, složena vraždou chladnou.

***

Kdo je ten kníže? – Však slyšeli jste divoké burácení
těch štváčů, těch buřičů a nevázaných
ti vědí že dle řádu Bohem země dané
i povstal kníže – a snahy jsou lidu pokonané.

***

Tak, sláva hrdinovi, jenž vítězství vydobyl,
však větší jeho, jenž nad bolem největším zvítězil.
Jak plamen zkouší zlato – tak bol hrdinovu sílu;
A jeho jméno žije a rozjasňuje výhru!

***

Však znáte též truchlících milióny? –
jež obří dóm obývají, ony kmeny,
jež věrně a pevně po boku krále svého stojí,
a teď vděčně k vojevůdci, rytíři pohlízejí.

***

Odpočívej, kněžno, v pokoji! U temných sarkofágů!
tebe k hrobce donesla píseň všeho lidu,
a za slavnostních tónů, s příslibem budoucna
i vzejde píseň, jež tvou smrt porazí, nejedna!

Závěr

Studiu událostí bezprostředně spojených se smrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz se věnuji již několik let. Předkládanou diplomovou prací jsem navázala na svoji práci bakalářskou, jejímž výsledkem byla především podrobná rekonstrukce pohřbu kněžny Eleonory. Zasazení získaných poznatků do širšího kontextu šlechtických funerálních zvyklostí v 19. století bylo jedním z prvních cílů mé diplomové práce. Na základě srovnání s tehdejšími pohřebními rituály zejména u Schwarzenbergů jsem došla k závěru, že poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou se v podstatě nijak nelišilo od jiných soudobých pohřbů vysoké šlechty. Jedinou podstatnější odchylku představuje malá účast členů rodiny a příslušníků jiných šlechtických rodů. Tuto skutečnost však můžeme přičítat především neklidné době, ve které se pohřeb Marie Eleonory uskutečnil, než tomu, že by kněžna snad nebyla oblíbená. Ba naopak!

Předpoklad, že kněžna byla nejen svými nejbližšími, ale také širší veřejností milována, potvrdily shromážděné ohlasy na její smrt. Právě jejich analýza, především v pramenech soukromé povahy, ale i v dalších dokumentech, byla hlavním cílem této práce. V případě soukromých dopisů, které si mezi sebou vyměňovali příbuzní a přátelé kněžny, jde dle mého názoru o ohlasy velice upřímné. V některých případech se jedná až o několikastránkové dopisy popisující bolest nad její smrtí a vyjadřující hlubokou účast pozůstalým. Některé dopisy zároveň s projevením zármutku nad smrtí kněžny odsuzují celkové revoluční dění v Praze. Není divu, neboť je psali vesměs příslušníci privilegované vrstvy aristokracie.

Velký zármutek ze smrti své matky můžeme konstatovat u princezny Matyldy. Dokládá to hned několik dopisů adresovaných jejímu otci Alfrédovi I. i její osobní deník. Jakým způsobem smrt své ženy prožíval sám kníže Windischgrätz, zatím z prostudovaných pramenů patrné není. Dochovaná kondolence od Ferdinanda V. a odpověď knížete na ní, ani tzv. děkovné adresy, jež Alfrédovi zaslala některá města, spolky či korporace, nepřekračují rámec oficialit. I v těchto děkovných adresách však nalézáme zmínky o neštěstí, které knížete potkalo, a formální vyjádření soustrasti. Vyzdvihována je přitom hlavně skutečnost, že i přes velkou bolest, kterou prožíval, dokázal naplnit své vojenské poslání a revoluci potlačit.

Celkově lze konstatovat, že všichni pisatelé bez výjimky byli náhlou a tragickou smrtí kněžny Eleonory zděšeni. Tato událost byla v duchu doby označována za zákeřnou vraždu, nikoli za nešťastnou náhodu. I osoby neurozené projevovaly lítost nad smrtí známé dobrodinky a milující matky.

Zmínky o úmrtí kněžny Eleonory jsem našla také v několika kronikách, a to i s delším časovým odstupem od jejího úmrtí. Kronikář farnosti Pozorka se o události a také dobrotivosti kněžny zmínil ještě i roku 1876 u příležitosti pohřbu jejího syna Alfréda II. Matriční záznam o úmrtí kněžny se nachází v matrice zemřelých v Tachově, kde byla Eleonora 10. července roku 1848 slavnostně pochována. Její ostatky však byly roku 1886 přeneseny do nově vzniklé hrobky rodu Windischgrätzů v Kladrubech. Počínaje tímto rokem byly v bývalém klášterním kostele za zesnulou kněžnu Eleonoru slouženy výroční mše, o jejichž organizaci se rovněž dochoval poměrně podrobný kronikářský záznam.

Množství dochované korespondence v pozůstalostech příbuzných kněžny Marie Eleonory je obrovské. Ačkoli jsem excerpovala přibližně čtyři desítky kartonů, představuje má práce stále v podstatě jen sondu do tohoto tématu. Přináší první výsledky k této problematice a zároveň naznačuje další směr budoucího výzkumu. Již v této fázi je ovšem zřejmé, že ohlasy na smrt kněžny Eleonory byly alespoň v prostředí aristokracie četné. Dokonce si dovolím tvrdit, že tato tragická událost zanechala v paměti mnoha lidí trvalou stopu.

Navzdory zmíněnému rozsahu pramenné základny bych se tomuto započatému výzkumu chtěla i nadále věnovat, a to především rozboru další soukromé korespondence a následně i ohlasů v soudobém tisku a literatuře.

Resumé

Meiner Meinung nach ist Fürstin Marie Eleonore Windischgrätz (1796-1848), geborene Prinzessin Schwarzenberg, das bekannteste Opfer aus der Revolution in Prag im Jahre 1848. Schon seit drei Jahren beschäftige ich mich mit dieser Forschung – mit allen Ereignissen, die nach dem Tod dieser beliebtesten Fürstin folgten. In meiner Bachelorarbeit beschrieb ich detailliert vor allem ihr Begräbnis. Diese Erkenntnisse in einen weiteren Kontext der Begräbniskultur von Hochadels im 19. Jahrhundert zu setzen stellt ein erstes Ziel der vorliegenden Arbeit dar.

Ein Hauptziel dieser Arbeit ist dann die Analyse der verschiedenen Widerhülle, die auf den tragischen Tod von Eleonore reagierten, und zwar vor allem in der persönlichen Korrespondenz, im Tagebuch ihrer Tochter Mathilde und auch in den weiteren Quellen, z. B. in den Chroniken oder Dankadressen. Ganz am Ende präsentiere ich die Übersetzung eines Gedichtes über die Fürstin Marie Eleonore.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

I. Archivní prameny

Státní oblastní archiv v Plzni (pracoviště Klášter u Nepomuku):

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 26, inv. č. 1179. Jednání o rozdělení pozůstalosti po Eleonoře. Testamens – Copie.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 29, inv. č. 1301. Katafalk.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 376, inv. č. 1612. Korespondence 1848/1849. Kondolence k úmrtí manželky polního maršála Alfréda I. z Windischgrätzů Eleonory.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Dopisy Matyldy otci Alfrédovi I. (dopisy č. 1-6).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, Rosa Kaudelka Alfrédovi I. dne 31. 12. 1848, Praha.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, f – dopisy od Aloisie ze Schönburg-Hartensteinu rozené ze Schwarzenbergu.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 378, inv. č. 1614. Korespondence 1848/1849, g – dopisy Alfréda I. z Windischgrätzů švagrové Aloisii ze Schönburg-Hartensteinu 1848-1850.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 379, inv. č. 1615. Pozdravné adresy, oslavné básně.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 381, inv. č. 1618. Miscellanea, Den Manen der Fürstinn!

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 401, inv. č. 1642. Colectanea (1816-1887), soustrast císaře Ferdinanda při úmrtí Eleonory z Windischgrätzu 1848.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 436, inv. č. 1667. Soukromá korespondence – zlomky (1808-1858). Dopis: Alfréd I. císaři Ferdinandovi V. dne 28. června 1848, Praha.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Bestimmung wegen Wachehalten.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Verzeichnis über die Vertheilung der Wachskerzen bei der Beerdigung der Durchlauchtigsten seligen Frau Fürstin.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1683. Úmrtí. Verzeichnis über die Vertheilung der Wachskerzenberg der Beerdigung der Durchlauchtigsten seligen Frau Fürstin.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 442, inv. č. 1684. Majetkové záležitosti. Opis závěti.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 443-444, inv. č. 1691. Alfréd II. - deníky.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 513, inv. č. 2345. Matylda - deníky, vzpomínky. Deník rok 1848.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 516-518, inv. č. 2347-2349. Matylda - elenchy k soukromé korespondenci.

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 519, inv. č. 2373. Matylda – soukromá korespondence. Z Arenbergu, roz. z Liechtensteinu Fransiska (1848-1876).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 534, inv. č. 2951. Matylda – soukromá korespondence. Z Neippergu, roz. z Lobkovic Roza (1845-1904).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 540, inv. č. 3138. Matylda – soukromá korespondence. Ze Schwarzenbergu, Matylda (1848-1886).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 541, inv. č. 3210. Matylda – soukromá korespondence. Z Thunu, Filipina (1848-1904).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 549, inv. č. 3322. Matylda – soukromá korespondence. Windischgrätz August (1847-1849).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 559, inv. č. 3334. Matylda – soukromá korespondence. Windischgrätz Josef (1847-1850).

Rodinný archiv Windischgrätzů, kart. 705, inv. č. 4198. Zdeňka z Lobkovic.

Rodinný archiv Windischgrätzů. Policie ČR, Kriminalistický ústav Praha: Zpráva o znaleckém zkoumání z oboru kriminalistika odvětví balistika ve věci Marie Eleonora Windischgrätzová.

Rodinný archiv Windischgrätzů, nezpracovaná část fondu. Kulka.

Sbírka matrik západních Čech, sig. Tachov 57, fol. 1-238. Matriční zápisy zemřelých (1843-1864).

Státní okresní archiv Tachov:

Archiv města Kladruby, inv. č. 59. Kronika města 1843-1936.

Děkanství Tachov - nezpracováno. Farní kronika (Liber memorabilium) 1836-1946.

Farní úřad Kladruby - nezpracováno. Farní kronika 1775-1883.

Farní úřad Kladruby - nezpracováno. Farní kronika 1836-1970.

Farní úřad Pozorka - nezpracováno. Gedenkbuch des Pfarramtes Schloss Kladrau 1836-1945.

Osobní fond V. V. Kremer, kart. 2/03. *Kulturní památka Klášter Kladrubský. Děje posledních dvou staletí.* Čáslav, 1983, strojopis, 90 stran.

Osobní fond Steiner Robert Václav, kart. 1/02. Překlad kroniky farnosti Kladruby zámek z let 1836-1970.

Archiv hlavního města Prahy:

Sbírka matrik, kart. 11, sig. JAK Z7 (1831-1849).

II. Vydané prameny

Dodatek k otevřenému listu strany událostí pražských za dnů svatodušních, od hraběte Lwa z Thunu. Praha: B. A. Crendera a Kleinbuba, 1849.

WINDISCHGRÄTZ, Ernst Alfred. *Alfred Fürst zu Windischgrätz, k. k. Feldmarschall – Lieutenant und kommandierender General in Böhmen.* Wien: Gerold, 1848.

Zum fünfzigsten Gedächtnistage des großen Brandes, der im Jahre 1843 die Stadt Kladrau vereerte. Mies: Selbstvergal, 1893.

Literatura:

BAJEROVÁ, Anna. *Z české revoluce 1848.* b. p. v. Praha: F. Topič, 1919.

BAJEROVÁ, Anna. *Svatodušní bouře v Praze r. 1848 ve světle soudního vyšetřování.* b. p. v. Plzeň: Karel Beníšek, 1920.

BEZECNÝ, Zdeněk. Smrt šlechtice. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 9-11. března 2000*. 1. vyd. Praha: KLP, 2001. ISBN 80-85917-79-3, s. 260-266.

BEZECNÝ, Zdeněk. *Příliš uzavřená společnost: orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a počátku 20. století*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav JČU, 2005. ISBN 80-7040-698-4.

ČECHURA, Jiří. *Kladruby v pohledu devíti staletí*. b. p. v. Plzeň: GIS-STYLIZACE spol. s. r. o., 1995.

EDL, Jan. Osobní fond V. V. Kremer. Stručný rozbor nejdůležitějších prací k dějinám Kladrub a Kladrubska. In *Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2003*. Plzeň: SOA v Plzni, 2004. ISBN 80-239-2960-7, s. 72-74.

GRUBHOFFER, Václav. Paměť rodu v zrcadle smrti. Funerální obřady v rodině Schwarzenbergů v občanské době. In *Paměť urozenosti*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-928-7, s. 188-208.

GRUBHOFFER, Václav. "Mou nesmrtelnou duši poroučím milosrdenství jejího Stvořitele..." Pohřby Schwarzenbergů v 19. a na počátku 20. století. In *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. 1. vyd. České Budějovice: Halama ve spolupráci s NPÚ ÚOP v ČB, 2008. ISBN 978-80-87082-28-7, s. 653-664.

GRUBHOFFER, Václav. Společenství vzpomínek. Historická paměť u Schwarzenbergů v 19. století. In *Utváření identity ve vrstvách paměti*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7394-334-9, s. 323-364.

GRUBHOFFER, Václav. *Nemoci, smrt a pohřby v životních strategiích Schwarzenbergů (1732-1914)*. Disertační práce, Filozofická fakulta JČU, České Budějovice, 2013.

GRUBHOFFER, Václav. Posvátné v profánním aneb Smrt a pohřeb šlechtice na samém konci „dlouhého“ 19. století, *Zpravodaj historického klubu. Časopis Sdružení historiků České republiky*, 2005, roč. 16, č. 2, s. 9-36.

HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Jinočany: H+H Vyšehradská, 2002. ISBN 80-7319-004-4.

HLINOMAZ, Milan. *Klášter premonstrátů Teplá. Přehled dějin duchovního fenoménu Tepelska*. b. p. v. Karlovy Vary: Státní okresní archiv, 2003. ISBN 80-239-0337-3.

HOFMANN, Gustav. *Rodinný archiv Windischgrätzů 1226-1945*. I.-IV. Inventář k fondu (strojopis). Klatovy: Státní oblastní archiv, 1970-1975.

HOFMANN, Gustav. Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu. *Sborník archivních prací*, 1993, roč. 43, č. 2, s. 441-551.

HOLANOVÁ, Eva. *Státní zámek Klášter Kladruby. I. Dějiny objektu*. Praha, 1971 (nepublikovaný elaborát SÚRPMO uložený v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).

HORYNA, Mojmir. *Kladruby, kostel Nanebevzetí P. Marie. Stavebně-historický průzkum*. Praha, 1975 (nepublikovaný elaborát SÚRPMO uložený v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).

IVANOV, Miroslav. *Podivuhodné příběhy*. 1. vyd. Praha: Práce, 1979.

KASKELL, Maximilian Carl. *Schmerz-Gefühle an der Gruft der unter den Ereignissen letztverflossener Zeit zu Prag getödteten Fürstin Eleonore Windisch-Grätz, gebornen Prinzessin Schwarzenberg*. Praha: Gottlieb Haase Söhne, 1850.

KÖFERL, Josef. *Der politische Bezirk Tachau*. 1. vyd. Tachau: J. Köferl, 1890.

KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. 1. vyd. České Budějovice: Historický ústav JČU, 2004. ISBN 80-7040-697-6.

KRÁL, Pavel. Rodinné slavnosti. In Václav Bůžek a kol. *Světy posledních Rožmberků*. 1. vyd. Praha: NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-092-0, s. 544-572.

KRÁL, Pavel. Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověk. In *Paměť urozenosti*. 1. vyd. Praha: NLN, 2007. ISBN 978-80-7106-928-7, s. 173-187.

KRČEK, Jakub. *Rušení klášterů na Plzeňsku. Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství ZČU v Plzni, 2013. ISBN 978-80-261-0250-2.

KULHÁNKOVÁ, Petra. *Marie Eleonora Windischgrätzová. Život šlechtičny v 1. polovině 19. století*. Diplomová práce. Historické ústav JČU, České Budějovice, 2005.

LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, Jiřina. Ego-dokumenty, diglosie a gender. O možnostech retrospektivní analýzy diglosie v Čechách. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8, s. 49-60.

LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má...*“ *Ženské deníky 19. století*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-657-6.

LENDEROVÁ, Milena (ed.) a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

LENDEROVÁ, Milena; BEZECNÝ, Zdeněk. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5, s. 525-532.

LENDEROVÁ, Milena. Úvodem. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8, s. 5-8.

LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8, s. 21-31.

LENDEROVÁ, Milena. Paříž, rok 1808. Deník Eleonory ze Schwarzenbergu. In *Minulosti západočeského kraje*. Plzeň: Archiv města Plzně 1998. ISBN 80-86067-2, s. 161-197.

MARKUS, Antonín. *Rod knížat ze Schwarzenbergu*. 2. vyd. Třeboň: Svaz českých úředníků a zřízců knížete ze Schwrazenbergu, 1936.

MAŠEK, Petr. *Modrá krev. Minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0346-9.

MATĚJČEK, Jiří. Šlechta v českých zemích v 19. století (první pokus o přehled). *Slezský sborník: Acta Silesiaca. Čtvrtletník pro vědy a společnost*. 1. vyd. Opava: Slezský ústav SZM, 2000, roč. 98, č. 4, s. 279-299.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

NOVÁČEK, Karel a kol. *Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení-architektura-artefakty*. 1. vyd. Plzeň: ZČU, 2010. ISBN 978-80-87271-18-6.

POCHE, Emanuel (red.). *Umělecké památky Čech 4*. 1. vyd. Praha: Academia, 1982.

PROCHÁZKA, Zdeněk. *Tachov město. Historicko-turistický průvodce č. 8*. 2. vyd. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2007. ISBN 978-80-86125-12-1.

RANDÁK, Jan. *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*. 1. vyd. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-970-8.

REIFOVÁ, Martina. *Práce Franze Schrotzberga pro českou šlechtu* [online]. 2006 [cit. 2014-06-23]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/64786/ff_m/>.

RUBÁŠOVÁ, Simona. *Poslední rozloučení s kněžnou Marií Eleonorou Windischgrätz*. Bakalářská práce, Katedra historie Fakulty pedagogické ZČU, Plzeň, 2012.

SLABÁKOVÁ, Radmila. Žal a umírání v denících a soukromé korespondenci rakousko-české šlechty 19. století. *Studia historica nitriensia*, 2001, roč. 9, s. 153-163.

SLABÁKOVÁ, Radmila. Osobní deník – zdroj nebo tvůrce paměti? In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8, s. 41-48.

STEKL, Hannes; WAKOUNIG, Marija. *Windisch-Grätz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. b. p. v. Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 1992.

STOCKLÖW, Joseph. *Geschichte der Stadt Tachau*. b. p. v. Tachau: Hermann Holub, 1878.

STUDENÝ, Jiří. Deníková forma v literárních a psychologických souvislostech. In *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, série C, supplementum 9*. 1. vyd. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8, s. 77-80.

ŠVAŘÍKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*. 1. vyd. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-859-6.

WESCHTA, Wilhelm. *Kladrau. Geschichte des Klosters und der Stadt*. Dinkelsbühl: Heimatkreis Mies – Pilsen, 1966.

ZÁLOHA, Jiří. *Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenbergu*. b. p. v. Hluboká nad Vltavou: Historický spolek Schwarzenberg, 1991.

ŽUPANIČ, Jan; STELLNER, František; FIALA, Michal. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vyd. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001. ISBN 80-86493-00-8.

Elektronické zdroje:

II. vojenské mapování, 1836-1852 [online]. [cit. 2014-06-09]. Dostupné z: <<http://odlmaps.geolab.cz>>.

Archiv hlavního města Prahy, sbírka matrik. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <[http://www.ahmp.cz/index.html?mid=75&wstyle=0&page="](http://www.ahmp.cz/index.html?mid=75&wstyle=0&page=)>.

Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů. [online]. [cit. 2014-06-16]. Dostupné z: <<http://www.portafontium.eu/>>.

Genealogie české šlechty. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://patricus.info/Panstvo.htm>>.

Hořín, oficiální stránky obce. [online]. [cit. 2014-06-24]. Dostupné z: <<http://www.obechorin.cz/historie/>>.

Katechismus katolické církve. [online]. [cit. 2014-06-25]. Dostupné z: <<http://katolicky-katechismus.cz/>>.

Kramerius Národní knihovny ČR. [online]. [cit. 2014-06-18]. Dostupné z: <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/Welcome.do>>.

Kramerius Městské knihovny v Praze. [online]. [cit. 2014-06-17]. Dostupné z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/Welcome.do>>.

Státní oblastní archiv v Plzni. [online]. [cit. 2014-06-01]. Dostupné z: <<http://www.soaplzen.cz/>>.

Österreichisches Biographisches Lexikon. [online]. [cit. 2014-06-23]. Dostupné z: <<http://www.oeaw.ac.at/oebl/>>.

Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Interaktivní studijní materiály. [online]. [cit. 2014-06-22]. Dostupné z: <<http://uhv.upce.cz/cs/gender-ae-godokumenty/>>.

Seznam tabulek

Tab. 1: Překlad matričního záznamu o úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz (1. část)	31
Tab. 2: Překlad matričního záznamu o úmrtí kněžny Marie Eleonory Windischgrätz (2. část)	32
Tab. 3: Záušní mše stanovené Alfrédem III. ke sloužení v Kladrubech	56
Tab. 4: Rozpočet na jednotlivé úkony spojené s konáním anniversarií	57

Seznam příloh

1/ Marie Eleonora Windischgrätz, Johann Nepomuk Ender, Vídeň 1833,

(expozice Národní kulturní památka Klášter Kladruby, foto autorka).

2/ Kulka, která usmrtila Marii Eleonoru,

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, nezpracovaná část fondu).

3/ Detail kulky,

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů. Policie ČR, Kriminologický ústav Praha: Zpráva o znaleckém zkoumání z oboru kriminalistika odvětví balistika ve věci Marie Eleonora Windischgrätzová).

4/ Klášter Kladruby, hrobka rodu Windischgrätzů, rakev s ostatky Marie Eleonory,

(Národní kulturní památka Klášter Kladruby, foto autorka).

5/ Kondolence od císaře Ferdinanda V.,

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 401, inv. č. 1642. Colectanea 1816-1887).

6/ Ukázka dopisu, Fanny Matyldě dne 18. července 1848, Karlovy Vary,

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 519, inv. č. 2373. Matylda – soukromá korespondence. Z Arenbergu, roz. z Liechtensteinu Fransiska 1848-1876).

7/ Ukázka dopisní obálky s černým orámováním a černým pečetním voskem,

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 436, inv. č. 1667. Soukromá korespondence – zlomky (1808-1858). Dopis: Alfréd I. císaři Ferdinandovi V. dne 28. června 1848, Praha).

8/ Přepis německého originálu básně Den Manen der Fürstinn!

(SOA v Plzni. RA Windischgrätzů, kart. 381, inv. č. 1618. Miscellanea).

PŘÍLOHY

1/ Marie Eleonora Windischgrätz, Johann Nepomuk Ender, Vídeň 1833

2/ Kulka, která usmrtila Marii Eleonoru²⁴⁷

3/ Detail kulky

²⁴⁷ Kulka byla zasazena do stříbrné klece ve tvaru přívěsku, který měl údajně nosit sám manžel Eleonory, kníže Alfréd I. Windischgrätz.

4/ Klášter Kladruby, hrobka rodu Windischgrätzů, rakev s ostatky Marie Eleonory

5/ Kondolence od císaře Ferdinanda V.

5
Liebster Fürst! Ich empfinde!
Das große Unglück welches die kaiserliche
Fam. mit sich gebracht. Sie haben mich
unmittelbar meine Zuneigung nicht aber so
wenig in Liebe durch in alle Mütter gelehrt
und ich wünsche Sie nicht zu trauern, aber
glücklich würde ich mich fühlen, wenn man
mich in die Gärten der Erde gehen lassen
müßte mich zu trauern zu lassen. - Gott
wolle Sie liebster Fürst mit dem
Herrn mit vielen Jahren

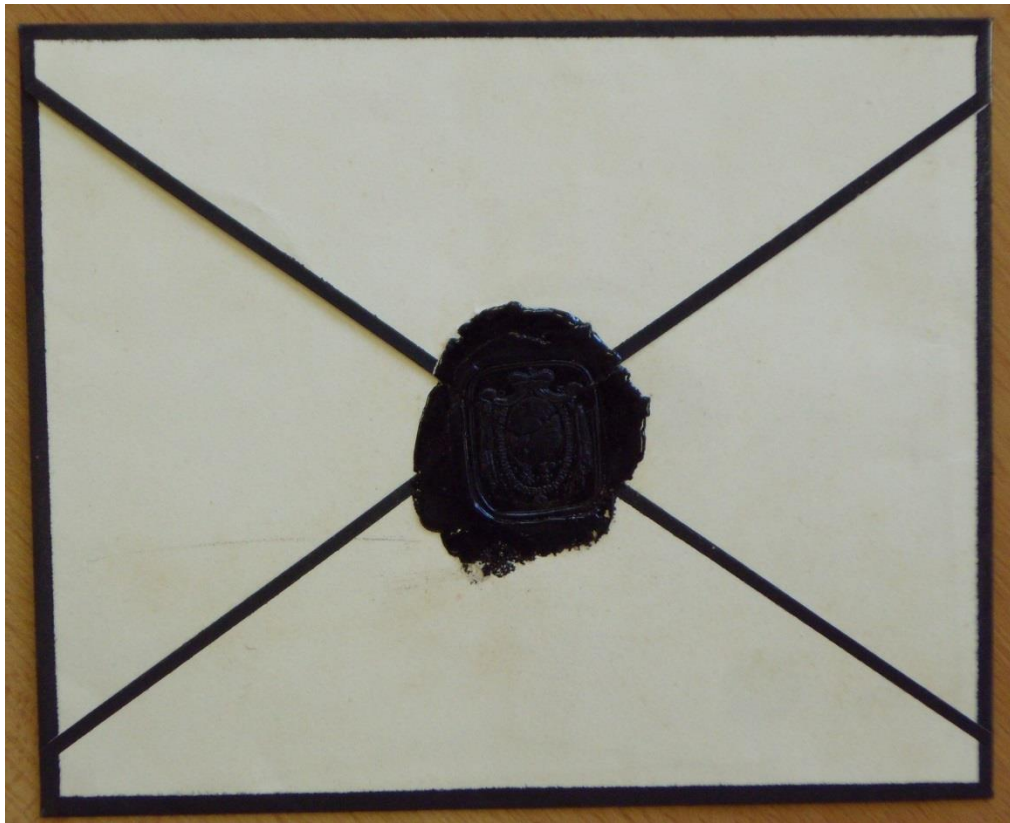
Ferdinand V

6/ Ukázka dopisu, Fanny Matyldě dne 18. července 1848, Karlovy Vary

1
Liebe Fanny Matylda!
Es ist lange her, daß ich die
Freude, dich zu sehen, nicht
mehr gehabt habe. Die
Wiederkehr der Caroline Gräfin
von und flüchtigen Freuden
sind, die ich in Prag ge-
habt habe. Ich wünsche dir
nicht zu sorgen, was ich
nicht das ist, dein
geliebter Vetter, der
ich dir das hier zu dir
als dir ich nicht
nicht ich die
glück gewiß ist
nicht. Ich kommt mir

7/ Ukázka dopisní obálky s černým orámováním a černým pečetním voskem

8/ Přepis německého originálu básně Den Manen der Fürstinn!

Den Manen der Fürstinn!

Nach Pfingsten 1848.

Ihr kennt den Dom! – der Himmel ist sein hoher Bogen,
und weit hinaus sein kühner Säulenbau gezogen,
vom Böhmerwalde, wo der Arber sich erhebt,
bis wo die Riesenkoppe zu den Wolken strebt;

***

In diesem Dome ragt ein Sarg, geschmückt zum Grabe,
zum Sarge tritt ein Fürst mit seinem Feldherrestabe,
vier Millionen Treuerträger steh´n um ihn,
und lautlos geht der Zug mit seinem Sarg dahin.

***

Wen deckt der Sarg? Wen hat sich hier der Tod erlesen? _
des Fürsten Hausfrau, die so gut_ so fromm gewesen,
die reiche Lieb´n im treuen Mutterherzen barg_
vom kalten Mord gebettet, ruht sie da im Sarg.

***

Wer ist der Fürst? – Ihr habt gehört das wilde Tosen
der Wühler, der Empörer und der Zügellosen,
die wissen an der Ordnung gottgereichtem Land_
Auf Stand der Fürst- der Meuer Trost ist übermonnt.

***

Wohl nennet Helden den, der dieser Sieg errungen,
doch grösser Ihn, der sich im höchsten Schmerz bezwungen.
Die Flomme prüft das Gold- der Schmerz des Helden Kraft;
Sein Name lebt, verklärend die Errungenschaft!

***

Doch kennt ihr auch der Treuerträger Millionen? –
Es sind die Stämme, die den Riesendom bewohnen,
die treu und fest an ihres Königs Seite steh'n,
und dankbar nun zum Feldherren auf, den Ritter seh'n.

***

Sanft ruhe, Fürstenfrau! bei dunklen Sarkophagen!
dich hat zur Gruft des ganzen Volkes Leid getragen,
und unter Feierklängen, so die Nachwelt bringt
wird manch ein Lied erblü'n, das deinen Tod besiegt!